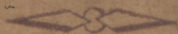

О. С. ПУШКИН

ЄВГЕНІЙ ОНГІН

ДЕРЖЛІТВИДАВ

О. С. ПУШКИН
1837 — 1937

ЄВГЕНІЙ ОНЄГІН

РОМАН У ВІРШАХ

Переклад М. Рильського

Державне Літературне Видавництво
Київ — 1937

Pétri de vanité il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut-être imaginaire.

*Tiré d'une lettre particulière.*¹

¹ Проїнятий марнолюбством, він, опріч того, мав ту особливу гордість, що примушує визнавати з однаковою байдужістю як добрі, так і лихі вчинки в наслідок почуття вищості, може, і гаданої.

Із приватного листа.

Не світ хотівши звеселити
В гордливості його пустій,
Заруку б я хотів явити,
Тебе гіднішу, друже мій,
Гіднішу мислів величавих,
Душі, де мрія розцвіта,
Де в шатах простих, нелукавих
Живе поезія свята;
Та що ж — пісень оцих пістрявих
Я тільки жмут тобі зібрав,
Напівсмішних, напівпечальних,
Простонародних, ідеальних,
Недбалий плід моїх забав,
Хвилин натхнення благородних,
Зів'ялих рано літ моїх,
Досвідчень розуму холодних
І серця заміток гірких.

ГЛАВА ПЕРША

І жити квапиться, і почувать спішить.

К. Вяземський

І

Мій дядько чесний без догани,
Коли не жартом занеміг,
Небожа змусив до пошани
І лучче вигадать не міг.
Воно й для інших приклад гожий;
Але яка нудота, боже,
При хорім день і ніч сидіть,
Не покидаючи й на мить!
Яке лукавство двоязике —
Напівживого розважать,

Йому подушку поправлять,
Журливо подавати ліки,
Зітхать і думку берегти:
„Коли ж візьмуть тебе чорти?“

II

Так у пилюці, на поштових
Гульвіса молодий гадав,
Що з волі Зевса прав спадкових
По всій рідні своїй набрав.
Людмили друзі та Руслана!
З героєм нашого романа
Без передмов, у цей же час
Дозвольте познайомить вас.
Онегін, друг мій, я зазначу,
Родивсь на берегах Неви,
Де народились, може, й ви
Чи вславилися, мій читачу.
Гуляв і я там в оні дні,
Та північ вадила мені.

III

Служивши чесно, без пороку,
З боргів покійник батько жив,

Три бали він давав щороку
І все за вітром розпустив.
Життя Онегіну сприяло:
Madame його гляділа дбало,
А там Monsieur узяв до рук —
І всім на втіху ріс малюк.
Monsieur l'Abbé¹, француз убогий,
Щоб хлопчик сил не витрачав,
Його жартуючи навчав,
В моралі був не дуже строгий,
Ласкаво іноді корив
І в Літній сад гулять водив.

IV

Коли ж юнацьких літ бурхливих
Прийшла Євгенію пора,
Пора надій і мук щасливих,—
Француза прогнано з двора.
Дістав Онегін мій свободу,
Остригся під останню моду,
Як Dandy той причепурився
І в колі вищому з'явивсь.

¹ Пан абат.

Він по - французьки, як годиться,
Знав говорити і писав,
Мазурку легко танцював,
Умів незмушено вклониться,—
Тож присуд був йому один:
І милий, і розумний він.

V

Ми всі навчались небагато,
Абійак і абичого,
Тож вихованням здивувати
В нас можна легко хоч кого.
Про юнака судці суворі
В загальнім присудили хорі:
Учений вельми, та педант.
Він зроду любий мав талант
Про будьщо довго не шукати
В розмові гострого словця,
З ученим виглядом знавця
В речах поважних німувати
І викликати усміх дам
Огнем нежданих епіграм.

VI

Латина з моди вийшла нині;
Отож, як правду говорить,
Він знав доволі по-латині,
Щоб епіграфи розуміть,
Поміркувать об Ювеналі,
В кінці листа черкнути vale¹,
І з Енеїди цитувать
Умів словечок, може, з п'ять.
Копатись він не мав охоти
У хронології тяжкій,
Та завжди в пам'яті своїй
Часів колишніх анекдоти
Від Ромула до наших днів
Держав для всіх напоготів.

VII

Високої не мавши сили —
Пісням у дар життя зложить,
Не міг він, хоч і як ми вчили,
Хорей од ямба відрізнить.
Гомера лаяв, Феокріта,
Зате читав Адама Сміта,

¹ Привіт; бувай здоровий.

І сильний був економіст,
Тобто доводити мав хист,
На чім держава багатіє,
І чим живе, і як вона
Бува без золота міцна,
Коли продуктом володіє.
На все те батько не зважав
І, знай, маєтки заставляв.

VIII

Усіх речей, що знав Євгеній,
В оповідання не вмістиш,
Та в чім він був справдешний геній,
Що знав з усіх наук твердіш,
Що вибрав трохи чи не зроду,
Як труд, як муку й насолоду,
Чим виповняв він по краї
Нудьгу і лінощі свої,—
Наука ніжності палкої,
Яку прославив ще Назон,
За що скінчив, як марний сон,
В степах Молдавії глухої,
У чужодальній стороні
Блискучі та бентежні дні.

ІХ

.
.
.

Х

Як рано міг він удавати,
Ховать надію, ревнувать,
Зневіру й віру викликати,
Здаваться хмурим, умлівать,
Являтись гордим і слухняним,
Холодним бути, полум'яним,
Як він томливо німував,
Як племенисто промовляв,
Які листи писав недбалі!
В одній меті, з одним чуттям,
Як забував себе він сам!
Як очі й ніжні, і зухвалі
Умів підвести й опустить
Чи послухняні сльози лить!

ХІ

Як він умів новим здаватись,
Вражать невинність жартома,

В готовий розпач удаватись,
Годити силами всіма;
Як він належної хвилини
Передсуд юності невинний
Умом і пристрастю боров,
Як чатував він на любов,
Молив і вимагав признання,
Як, серця вчувши перший звук,
Добитися без довгих мук
Умів таємного стрівання,—
І, досягнувшилюбих прав,
На самоті її навчав!

XII

Як рано міг він хвилювати
Серця кокеток записних!
Коли ж хотілось покарати
Йому суперників своїх,—
Як він отруйно лихословив!
Які пастки на них готовив!
Та ви, володарі дружин,—
Був з вами другом завжди він:
Його любив і муж лукавий,

Фобласа давній ученик,
І недовірливий старік,
І рогоносець величавий,
Що завжди віру мав міцну
В обід свій, в себе і в жону.

XIII. XIV

.
.
.

XV

Іще в постелі він, бувало,—
Йому записочки несуть.
Що? Зазиви? Та ще й чимало:
На трьох вечірках просять бути,
Там буде бал, там іменини.
Куди ж гульвіса наш полине?
З чого почне він? Марна річ!
Ще ж перед ним і день і ніч!
Тим часом в ранішнім уборі,
Надівши модний болівар,
Онєгін їде на бульвар,

І там гуляє на просторі,
Аж поки на обід спішить
Брежет невтомний повелить.

XVI

Вже темно: в сани він сідає.
„А гей!“—зачувся крик гучний.
Морозним сріблом одливає
Широкий комір бобряний.
Блискучий любленець химерин,
Жде у Talon його Каверін.
Ввійшов—і затичка летить,
Ви́на комети струм кипить.
Roast-beef чекає їх сочистий
І трюфлі, розкіш юних днів,
Французьких гордість кухарів,
І страсбурзький пиріг пашистий
Між сиром лімбургським живим
І ананасом золотим.

XVII

Ще спрага келехів жадає
Залить гарячий жир котлет,
А дзвін Брегета повідає,

Що вже почавсь новий балет.
Театру злий законодавець
І перемінливий ласкавець
Найчарівливіших актрис,
Почесний опікун куліс,
Онегін наш уже в театрі,
Де всяк, щоб вільність показать,
За *entree* ¹ ладеї плескать,
Свистіти Федрі, Клеопатрі,
Моїну викликать — аби
Помітним будь серед юрби.

XVIII

Чудовий край! Колись там, щирий
І незрадливий волі син,
Гримів Фонвізін, друг сатири,
І запозичливий Княжнін;
Там Озеров хвалу народну
І сліз данину благородну
З Семеновою поділяв;
Там наш Катенін воскрешав

¹ Стрибок, антраша.

Корнеля геній величавий;
Там вивів Шаховскої меткий
Своїх комедій жвавий рій;
Там і Дідло домігся слави;
Там, там, у присмерках куліс,
Ішли й мої літа колись.

XIX

О де ви, де, мої богині?
Скажіть — ті самі ви в цей час,
Чи іншим довелося нині
Змінить, не замінивши, вас?
Чи знов почую вас у хорі?
Чи славу руській Терпсіхорі
Складу за племенистий літ?
А чи побачу інший світ,
Чужі та нецікаві лиця,
І, глянувши, сумний поет,
Крізь розчарований лорнет,
Як та дрібнота веселиться,
Безмовно буду позіхатъ
Та про минуле споминать?

XX

В театрі повно; ложі сяють;
Партер і крісла, все кипить;
В райку і плещуть і гукають,—
І от завіса вже шумить.
Осяяна, напівпрозора, /
Смичкові владному прокірна,
Між німф, струнка і вогняна,
Стоїть Істоміна. Вона
На 'дній нозі посеред кола
Поволі круження мить,
І враз плижок, і враз летить,
Летить, як пух від уст Еола,
То вигне стан свій, то зів'є,
І ніжкою об ніжку б'є.

XXI

Всі плещуть. Наш Онегін входить,
Іде поміж рядами сам,~
Лорнет подвійний свій наводить
На ложі незнайомих дам;
Всі яруси окинув зором,
Все бачив: лицями, убором

Загал його роздратував.
Уклін мужчинам він оддав,
А далі погляд гордовитий
На сцену знехотя метнув,
Одвівши око, позіхнув,
І каже: „Всіх пора змінити!
Балети я терпів, як зло,
Та вже набрид мені й Дідло!“

XXII

Іще чорти, амури, гноми
На сцені скачуть і шумлять;
Ще слуги з марної утоми
На шубах у прихожій сплять;
Іще не кинули плескати,
Шипіти, кашляти, гукати,
Іще і в залі, й на дворі
Блищать мигтючі ліхтарі;
Померзлі ще басують коні,
І машталіри круг огнів
Зібрались, лаючи панів,
Та, щоб зігріться, б'ють в долоні,
А вже Онегін знов у путь,
Вбрання до балу одягнуть.

XXIII

Як змалювати вам, панове,
Той самотинний кабінет,
Де вихованець мод зразковий
Вершить свій мудрий туалет?
Все, що на вигадки безкраї
Купецький Лондон виробляє,
Щоб через Балтику свій крам
За сало й ліс возити нам,
Все, що в Парижі смак голодний,
Про зиски дбаючи всякчас,
На втіху створює для нас,
На примхи, на блищання модне,—
Все мав, сказати навпростець,
Літ вісімнадцяти мудрець.

XXIV

Люльки янтарні з Цареграда,
Фарфор і бронза на столі
І—ніжним почуттям відрада—
Парфуми в чистім кришталі,
Гребінки, пилочки предивні,
І рівні ножиці, й нерівні,

І щіточки на сто ладів
Для нігтів та задля зубів.
Руссо (на пам'ять він прийшов нам)
Гнівився, що поважний Грім
Смів чистить нігті перед ним,
Химерником прекрасномовним.
Захисник вольності і прав
Тут права сердиться не мав.

XXV

Людина гідна бути може
І дбать про нігті разом з тим;
Хто вік сучасний переможе?
Царює звичай над усім.
Євгеній мій, *** (Чадаєв) другий,
Боявшись людської наруги,
В своїй одежі був педант
І те, що ми назвали франт.
Щоденно він по три години
Перед свічадом пробував,—
Зате ж і вигляд потім мав,
Як у зальотної богині,
Коли під чоловічий лад
Вона вдяглась на маскарад.

XXVI

Явивши перед ваші зори
Ряд туалетних таємниць,
Я міг би тут його убори
Намалювати до дрібниць;
Воно було б, щоправда, сміло,
Хоч малювати — наше діло,—
Та *панталони, фрак, жилет*
Не чув по - руському поет;
А й так покаюсь перед вами,
Що склад моїх пісень і книг
Рябіть не так би густо міг
Іноплеменними словами,
Хоч я й копався на віку
В Академічному Словнику.

XXVII

Та це, сказати б, не до діла.
На бал ми лучче поспішим,
Куди карета полетіла
З моїм героєм молодим.
Перед померклыми домами
По сонній улиці рядами

Карет подвійні ліхтарі
Горять, як промені зорі,
І райдуги на сніг наводять;
У колі площок золотім
Сіє блискотливий дім,
В яскравих вікнах тіні ходять,
Мелькають профілі голів
І дам, і модних диваків.

XXVIII

Онєгін в сінях покойових;
Швейцара мимо, як стріла,
Злетів по сходах мармурових,
Поправив волос круг чола,
Війшов. Народу повна зала,
Музик утома вже опала,
Юрба в мазурці проліта;
Навколо й шум, і тіснота;
Дзвенять гвардійцеві остроги;
Літають ніжки милих дам;
Еабливим навздогін слідам —
То ніжні погляди, то строгі,
І глушить буйний рев скрипок
Ревниві пошепти жінок.

XXIX

За днів юнацького буяння
Від слова бал я паленів:
Найкраще місце для признання,
Для потай даваних листів.
О ви, чоловіки статечні!
Прийміть поради ці доречні:
Я залюбки вам поможу
І де в чому остережу.
Та й вам, матусі, допоможе
Суворий погляд крізь лорнет
На ваших Мері та Аннет,
А то... а то рятуй нас, боже!
Я тим про все це тут пишу,
Що сам давно вже не грішу.

XXX

Шкода, у втіхах та в марноті
Найкращі дні мої спливли!
Проте, коли б не дань чесноті,
Любив би й досі я бали.
Люблю я молодість безумну,
І тиск, і радість многошумну,

І дам обдуманий наряд ;
Люблю їх ніжки, та навряд,
Чи пар хоч три на всю Росію
Найти струнких жіночих ніг.
Ах, довго я забудь не міг
Дві ніжки!.. Серцем я старію,
Холону,—а й тепер вони
Мені тривожать тихі сні.

XXXI

Коли ж і де, в якій пустині,
Безумче, ти забудеш їх?
Ах, ніжки, ніжки! Де ви нині?
Де мнете квіти лук ясних?
Під східним пещені промінням,
Ви на снігу, для вас чужиннім,
Не відпечатали слідів:
Любили ніжних килимів
Ви голубливе дотикання.
Чи не для вас я забував
Жадобу слави, шум забав,
І отчий край, і край вигнання?
Та зникло щастя те в очах,
Як слід ваш легкий на лугах.

XXXII

Діани перса, лиця Флори
Звабливі, що вже й говорить !
Одначе ніжка Терпсіхори
Ще більше звабності таїть.
Вона, віщуючи зарання
Непорівняне раювання,
Умовною красою вмить
Нам серце може запалить.
Люблю її, моя Ельвіно,
Під довгим накриттям столів,
Весною на шовку лугів,
Зимою на краю каміна,
На тлі паркета світлянім,
На узбережжі кам'янім.

XXXIII

Згадав я час перед грозою:
Як заздрих морю я тоді,
Що мчалося лавою палкою
Лягти під ноги молоді !
Як прагнув разом з буруками
Діткнутись милих ніг устами !

Ніколи у кипучі дні
На золотій моїй весні
Не прагнув я з таким тремтінням
Ні уст, рум'яних ніби цвіт,
Ні ^звкритих розами ланіт,
Ні перс, хвильованих томлінням;
Ніколи рій бажань палких
Так не терзав грудей моїх.

XXXIV

І другий спогад миготливий
Перебігає у думках:
Держу я стремено щасливе
І ніжку чую я в руках;
І знов кипить моя уява,
Знов сила приторку ласкава
В холоднім серці палить кров,
Росте печаль, росте любов...
Та, ліро! Струнами гучними
Про гордовитих не дзвони!
Не варті пристрастей вони
Ані пісень, натхнених ними!
Слова і зір привабниць тих
Оманливі, як ніжки їх.

XXXV

Що ж мій герой? Утоми повний,
Додому швидко полетів,—
А Петербург непогамовний
Під барабанний стук ожив.
Встає купець, візник чвалає,
Прудкий розносник поспішає,
Із глеком охтенка біжить,
Сніжок під нею хрупо стить.
Збудився ранок благодатний,
Із коминів прозорий дим
Стовпом зростає голубим;
І пекар, німець акуратний,
У ковпаку, як і всякчас,
Одслонює свій *васісдас*.

XXXVI

Але, подобу тьми нічної
Зробивши із хвилин денних,
Спить у блаженному спокої
Дитя розкошів та утіх.
Опівдні встане, і готову
Дорогу починає знову,

І днів пістрява маячня
Та сама й завтра і щодня.
А чи щасливий був Євгеній,
Розцвівши вільно, без тривоги,
Серед щоденних перемог,
У насолоді кожноденній?!
Чи марно він серед забав
Хороб і острахів не знав?

XXXVII

Ні: почуття пригасли юні;
Докучив рано світський шум;
Недовго вабили красуні
Нудьгу його всякчасних дум;
Лукаві зради натомили,
І друзі, й дружба обманили;
Та й справді, вічно він не міг
Beef - steak та страсбурзький пиріг
Шампанським пінним обливати
І сипать дотепів слова,
Коли боліла голова,
А хоч і був бретер завзятий,
Та розлюбив він під кінець
І чвари, й шаблю, і свинець.

XXXVIII

Недуга, що її причину
Давно пора б нам відшукать,
Подоба англійського *спліну*,
Хандра, по-руському сказать,
Його взяла в свою облогу.
Стрілятися він, слава богу,
Не міг наважитись ніяк,
Та до життя утратив смак.
Як Child-Harold, похмурий, томний,
Він увіходив у салон;
Ні шум спліток, ані бостон,
Ані зітхання — знак нескромний,—
Ні млосьть у зорі молодім
Його не вабили нічим

XXXIX. XL. XLI

.
.
.

XLII

Химерниці великородні!
Йому ви навівали сон.

Воно ж і правда, що сьогодні
Докучить може вищий тон.
Хоч, може бути, певна дама
Тлумачить Сея чи Бентама,
Та їх розмови, як на глум,
Нестерпний, хоч невинний шум.
А ще й такі ж то непорочні,
Такі вони величні всі,
У тому розумі й красі,
Такі завбачливі і точні,
Такі суворі до мужчин,
Що й вигляд їхній родить сплін.

XLIII

І ви, красунечки грайливі,
Що бистро об нічній порі
Несуть вас коні густогриві
Повз петербурзькі ліхтарі,—
І вас покинув мій Євгеній.
Утіхи зрадивши шалені,
Він, позіхаючи, засів
У себе вдома, нагострив
Перо тонке, хотів писати,—
Та здався труд йому нудним,

Усе кінчилося нічим,
І не ввійшов він в цех затятий
Людей, що змовчу я про них,
Бо сам належу до таких.

XLIV

Тоді, в душевній порожнечі,
Неробством мучений тяжким,
Узявсь до хвальної він речі —
Живитись розумом людським;
Загін книжок розставив гарно,
Читав, читав, а все на марно:
Там дурість, там облудна тьма,
Там змісту, совісті нема;
На все накладено вериги;
І застара старовина,
І пристаріла новина.
Лишив він, як жіноцтво, книги,
І їх запилені ряди
Закрив тафтою назавжди.

XLV

Зненавидивши марнослів'я
І світські приписи дрібні,

Його зустрів і полюбив я;
Припали до душі мені
І мрій жадоба мимовільна,
І своєрідність непохильна,
І ум холодний та їдкий;
Він був похмурий, я — лихий.
Обидва пристрасті ми знали,
Обох життя гнітило нас;
В серцях огонь юнацький згас;
Обох підступно чатували
Злоба Фортуни і людська
У самім розцвіті віка.

XLVI

Хто жив і мислив — зневажає
Людське поріддя мимохить.
Хто почував, той муку знає —
За днями вмерлими тужить.
Йому чуже зачарування,
Йому гадюка споминання
Влива трутизну каяття.
Це часто додає життя
І чару дивного розмові.
Лякав Онегін попервах

Мене суворістю в словах,
Та все прощав я дивакові:
І жарти з жовцю пополам,
І злість похмурих епіграм.

XLVII

Як часто літньою порою,
Коли прозоре і яснє
Нічне склепіння над Невою,
І лоно вод лежить скляне,
Не відбиваючи Діани,—
Згадавши давніх літ романи,
Згадавши молоду любов,
Чутливі, безтурботні знов,
Диханням ночі голубливим
Німотно упивались ми.
Як в ліс зелений із тюрми
Колодник лине в сні щасливім,—
Так ми у мріях золотих
До днів летіли молодих.

XLVIII

У тузі споминів щоденній,
Обпершись легко об граніт,

Стояв задумливо Євгеній,
Як описав себе Пііт.
Навколо тиша, ніч погожа,
Лиш озивалася сторожа,
Та на Мільйонній стук коліс
Раптово виникав і ріс;
Лиш човен з веслами легкими
По задрімалій плив ріці,
І душу надили гребці
Піснями вольними своїми.
Та спів Торкватових октав
Іще б солодше чарував'

XLIX

Адріатична срібна хвиле,
О Бренто! Ні, побачу вас,
І голос ваш, чарівно милий,
Почую я в натхнення час.
Святий вік дітям Аполлона;
По гордій лірі Альбіона
Мені знайомий, рідний він.
Блаженством любосних годин
Я упиватимусь на волі
З венеціанкою вночі,

По тихих водах пливучи
В та мно мовчазній гондолі,
І серце щасне заспіва
Петрарки й пристрасті слова.

L

Чи дочекаюсь я свободи?
Пора, пора! Той час наспів!
Брожу над морем, жду погоди,
Маню вітрила кораблів.
Коли, змагаючися з морем,
Його розпуттям незорим
Помчуся, сповнений жаги?
Пора покинуть береги
Мені ворожої стихії,
І там, де ясно мерехтить
Моеї Африки блакить,
Зітхать по темрявій Росії,
Де я страждав, де я любив,
Де серце я похоронив.

LI

Ми вдвох з Онегіним хотіли
В чужинних добувать краях,

Та примхи долі повеліли
Йому на інший стати шлях.
Без батька він тоді зостався.
Перед Онегіним зібрався
Неситих кредиторів рій.
З нас має кожен розум свій:
Євгеній, позвів не любивши,
Усе, що в спадщину дістав,
Ім добровільно передав,
По тій утраті не жалівши,—
А може, чув він оддаля,
Що дядька кличе вже земля.

LIІ

Що ж? Управитель сповіщає
Його писанням жалібним,
Що дядько смерті виглядає,
І попрощатся хоче з ним.
Листа проглянувши сумного,
Євгеній рушив у дорогу,
Валдайську слухаючи мідь,
І позіхав заздалегідь,
Приготувавшись лукаво
До сліз, нудоти та оман

(Цим і почав я свій роман),—
Та смерть уже скінчила справу,
Застав він дядька на столі,
Як дань, приречену землі.

LIII

В покоях челядь метушилась;
І зблизька, і віддалеки
Всі друзі й недруги з'їздились,
До похоронів мастаки.
Небіжчика похоронили,
Попи та гості попоїли,
Статечно випили, а там
Зостався наш Онегін сам.
До господарства мусить браться
Хазяїн поля та лісів,
Ставів та лук, що досі жив
Як непоправний марнотратця,
І радий, що на іншу п'ять
Йому судилося звернуть.

LIV

Два дні нові були для нього
Самотні ниви та сади,

І сутінь бору вікового,
І плескіт тихої води;
На третій поле, гай і трави
Усе було вже нецікаве,
А там хилило і до сну;
Збагнув він істину сумну,
Що й на селі відради мало,
Хоч там ні вулиць, ні двірців,
Ні карт, ні віршів, ні балів.
Нудьга на нього чатувала,
І бігала за ним вона,
Як тінь чи вірная жона.

LV

Я народився задля миру,
Задля сільської глушини:
Там краще чути горду ліру,
Там яскравіші творчі сни.
Дозвіллям тішачись невинним,
Ходжу над озером пустинним
I far niente¹ мій закон.

¹ Безділля.

Розвіявши ранковий сон,
Я віддаюсь життю легкому:
Читаю мало, довго сплю,
Хисткої слави не ловлю.
Хіба ж у віці молодому
Не так прожив я в тишині
Свої найщасливіші дні?

LVI

Село, любов, дозвілля, квіти,
Поля! Я вірний вам давно.
Тут радий дати я зрозуміти,
Що я й Онегін — не одно,
Щоб недовірливий читальник
Або лукавий постачальник
Спліток злосливих та дрібних,
До рис приглянувшись моїх,
Не запевняв людей брехливо,
Що я подав тут свій портрет,
Мов Байрон, гордості поет, —
Неначе б зовсім неможливо
Поему написати нам,
Як не герой у ній ти сам.

LVII

Поети всі, я б тут зазначив,
Кохають мріями, як я.
Колись у снах я милих бачив,
І образ їх душа моя
Навік таємно заховала;
Їх Муза потім оживляла:
Так оспівав мій давній пал
І діву гір, мій ідеал,
І полонянок у Салгірі.
Тепер питання повсякчас,
Панове, чую я від вас:
„Хто будить плач у ніжній лірі?
Кому, в юрбі ревливих дів,
Її ти голос присвятив?

LVIII

Чий погляд чулий та пестливий,
Натхнення окриливши мить,
Нагородив тебе за співи?
Кого твій вірш боготворить?“
Нікого, друзі, їйжебогу!
Любові огню тривогу

Я безвідрадно почував.
Блажен, хто з нею сполучав
Гарячку рим: він тим подвоїв
Поезії священний шал,
Петрарки взявши ідеал,
А муки серця заспокоїв,
Та й слави дещицю дістав;
А я, любивши, німував.

LIX

Провів любов, стрічаю Музу,
І прояснився темний ум.
Шукаю, вільний, знов союзу
Мелодій, почувань і дум;
Пишу, і серце не нудьгує;
Перо в задумі не рисує
Край недописаних рядків
Жіночих ніжок та голів.
Погаслий попіл не займеться;
Я ще сумний, та сліз нема;
Небавом буря задрім̃а,
Душа на спочив покладеться;
Тоді ж то я почну писать
Поему глав на двадцять п'ять.

LX

Вже думав я про форму плану
І як героя назову.
Тим часом цього от роману
Вступну довершую главу.
Раз, двічі переглянув дбало,
Побачив протиріч немало,
Та їх лінуюсь виправлять;
Цензурі хочу борг віддати
І журналістам на поживу
Метнути плід своїх трудів,
Іди ж до невських берегів,
Нове створіння, в мить щасливу!
І заслужи, як слави дань,
Ганьбу неправих дорікань!

ГЛАВА ДРУГА

О rus!
Hor.¹
О Русь!

I

Село, де нудьгував Євгеній,
То був куточок затишний;

¹ О село! *Горацій*.

Там ворог пристрасті шаленій
Найшов би рай собі ясний.
Будинок панський самотою,
Від бур захищений горою,
Стояв над річкою; здаля
Лились, як золото, поля
І луки квітами рябіди,
Хати мелькали по горбах,
Блукали череди в лугах,
І розпускав гілля похиле
Занедбаний, великий сад,
Покров задумливих Дріад.

II

Поважний замок фамілійний
Чимало добрих мав ознак:
Тривалий, вигідний, спокійний,
Під старовинний мудрий смак.
Високі скрізь опочивальні,
Шпалери штофні у вітальні,
Царів портрети на стіні,
Пістряві грубки кахляні.
Усе це нині застаріло,
Не знаю вже, з яких причин;

А врешті, мій Євгеній,— він
На все дивився збайдужіло,
І в залах позіхав старих
Так, як і в модних та нових.

III

Він у кімнаті оселився,
Де старожилець тих країв
Весь вік з ключаркою сварився,
Дививсь у вікна й мух чавив.
Там на дубовому помості
Був стіл, диван, дві ша́хви прості,
Ніде чорнила й ні сліда.
В шахві Онегін загляда —
Видатків зошит там подертий,
Пляшок з наливками ряди,
Глеки фруктової води
І календар за рік четвертий.
Старий, багато мавши справ,
До інших книг не заглядав.

IV

Євгеній, сівши панувати
В селі, на лоні самоти,

Щоб якось час промарнувати,
Новини здумав завести.
Мудрець пустинний, без турботи
Ярмо кріпацької роботи
Легким податком замінив,
І раб життя благословив.
Сусід ощадний аж здригнувся,
В такий страшений гнів запав
На те зламання панських прав;
Лукаво другий усміхнувся,
І разом вирішили так,
Що небезпечний то дивак.

V

До нього спершу заїжджали,
Та з двору заднього кінця
Звичайно слуги подавали
Йому донського жеребця,
Почувши здалеку, зза річки
Сімейної гурчання брички.
Усі, образившись тим,
Урвали приятельство з ним.
„Сусід наш неук, химерує,
Він фармазон; він п'є одно

Червоне склянкою вино;
Він дамам ручки не цілує;
Все *прошу, прошу*,— а нема
Уклінно“,—казано всіма.

VI

Тоді ж таки в село дідизне
Новий поміщик прибува,
Про нього теж говорять різне,
Рішучих присудів слова.
На ймення Володимир Ленський,
Душею мрійник гетінгенський,
Красунь, стрункий як очерет,
Приклонник Канта і поет.
Він у Германії туманній
Засвоїв, ученик палкий,
І дух тривожний та чудний,
І вільнолюбні поривання,
Натхненну щохвилини річ
І чорні кучері до пліч.

VII

Іще під подихом пороку
Зов'януть серцем він не встиг,

То й дружбу, і любов високу
Ще цінувати щиро міг.
Був серцем він невіглас милий;
Ще марива його манили,
І полоняли юний ум
Нові для нього блиск і шум.
Він тишив мрією легкою
Тривогу та душевний біль;
Шукав життя людського ціль:
Його загадковою млою
Він голову собі сушив
І сподівався різних див.

VIII

Він вірив: є душа єдина,
Яка з'єднатись має з ним;
Тривожна, чиста і невинна,
Вона живе лише одним.
Він вірив: друзі без оман
За нього приймуть і кайдани,
І в них рука не задрижить
Сосуд наклепника розбить;
Він вірив: єсть обранці долі,

Що возлюбили люд земний,
І їх безсмертний рід святий
Промінням радості та волі
Колись, у пожаданий час,
Осяє землю цю і нас.

ІХ

І гордий гнів, і жаль ласкавий,
І до добра свята любов,
І найсолодша мука слави
У нього хвилювали кров.
Мандрівець, як усі поети,
Під небом Шіллера і Гете
Він їхнім полум'ям зайнявсь
І дзвону лірному віддавсь.
І муз високої науки
Він осоромою не вкрив;
Проміння чистих почуттів
Слухняні зберігали звуки,
Дівочні поривання мрій
І чар простоти дорогий.

Х

Співав він про любов, і співи
Були невинні та ясні,
Як сон маляти, пісня діви,
Як у небесній вишині,
В пустелі безтурботно - синій
Діана, таємниць богиня.
Співав про муки і печаль,
Про *щось* і про *туманну даль*,
Про дивні романтичні рози,
Про дальні пущі та лани,
Де довго в лоно тишини
Лились його гарячі сльози,
Співав, що в'яне серця цвіт,
Не мавши й вісімнадцять літ.

ХІ

В пустині, де лише Євгеній
Збагнув би вдачу цю тонку,
Сусідів гульбища буденні
Були йому не до смаку.
Він утікав од їх розмови.

Знай міркували ті панове
Про сіножаті, про вино,
Про псарню, про своє майно,—
Тож не було в речах статечних
Ні поетичних поривань,
Ні в бистрих дотепах змагань,
Ні висловів розумно-гречних;
Але розмови їх дружин
Ненавидів ще більше він.

XII

На вроду красень, ще й багатий,
Був Ленський любий, як жених;
Тому не треба й дивувати,—
Всі дочок ладили своїх,
Оддать півруському сусіді;
Тож у гостях він при обіді,
А хтось уже і натяка,
Що жить без пари — річ тяжка;
Або сидять круг самовара,
А Дуня наливає чай,—
Їй шепчуть: „Дуню, примічай!“
А там з'являється гітара,

І скигнуть панна (боже мій!):
„*Прийди в чертог мій золотий!*“

XIII

Та не хотівши, мов на зло їм,
Кайдани шлюбні волокти,
Намислив із моїм героєм
Знайомство Ленський завести.
Вони зішлися; тьма і промінь,
Пісні і проза, лід і племін
Ховають більше схожих рис;
Тож день знайомства їм приніс
Лиш обопільне нудьгування;
Та з часом приятель розцвіла,
І незабаром перейшла
У нерозлучне другування.
Так люди з *нічого робить* —
Сам каюсь — друзі мимохіть.

XIV

Та й дружба згасла поміж нами;
Без передсудливої тьми
Усіх ми числимо нулями,

А одиниці — тільки ми.
Ми всі от - от Наполеони;
Тварин двоногих мільйони
Знаряддя лиш для нас одне,
А щире почуття — смішне.
Євгеній, серцем не злостивий,
Людей, щоправда, добре знав,
А через те й поневажав,
Та всюди ж виняток можливий:
Він інших сильно відрізняв,
І почуття їх шанував.

XV

Лагідна усмішка стрівала
Поета речі запальні;
І думка, трохи ще не стала,
І очі, завжди вогняні,
Були Онєгіну за диво.
Він стримувався терпеливо,
Щоб зимним словом їх не збить,
І думав: гріх мені труїть
Оце хвилиenne раювання;
Настане і без мене час;

Нехай же, поки не погас,
Горить він, повен милування;
Пробачмо юності палкій
Юнацьку лихоманку мрій.

XVI

Ні в чім вони не мали згоди,
Усе до роздумів вело :
Племен розвіяних угоди,
Плоди наук, добро і зло,
І свячений віками звичай,
І смерті вирок таємничий,
Життя і доля, щастя й труд
Під їхній підпадали суд.
Поет у творчому натхненні
Читав з осяяним лицем
Північних виривки поем;
Слухач поблажливий, Євгеній,
Хоч і не все в них розбирав,
Проте уважно наслу́хав.

XVII

Найбільше пристрасті манили
Уми пустинників моїх;

Зламавши їх бентежні сили,
Онегін згадував про них
Крізь ледве сховане зітхання.
Блажен, хто знав ті хвилювання
І вчасно знати перестав;
Ще краще тому, хто не знав,
Хто вмів розлукою — кохання,
Гнів — лихослів'ям холодить,
Хто, позіхаючи, прожить
Міг без ревнивого страждання,
І те добро, що дід надбав,
Лукавим картам не звіряв!

XVIII

Коли ми станем під знамена
Розсудливої тишини,
І пристрасть вигорить шалена,
І нам уже смішні вони,
Оті її свавольні хвилі
Та серця відгуки спізнілі:—
Приборкані, хоч не без мук,
Ми радо слухаємо звук
Чужих зізнань; душа вбачає
У них свого щастя слід;

Так часом сивий інвалід
Охоче вухо прихиляє
До мови юних усанів,
Дарма, що вік його відцвів.

XIX

А й молодість полумениста
Не може почувань яїть:
Любов, печаль, надія чиста —
Усе на язиці горить.
Дочасний інвалід любові,
Онегін речі юнакові,
Ту сповідь щирих почуттів,
Поважно слухати умів.
Свою простосердечну совість
Поет одверто викривав;
Євгеній незабаром знав
Його кохання юну повість,
Щоденні радощі й жалі,
Давно відомі на землі.

XX

Ах, він любив, як ми любити
Уже не здатні; лиш один

Поет, безумством оповитий,
Таких подобиться годин.
Усюди, скрізь одно бажання,
Одно незмінне поривання,
Одна незмінлива печаль.
Ніщо: ні охолодна даль,
Ні літа довгої розлуки,
Ні музам віддані часи,
Ні блиск чужинної краси,
Ні шум бенкетів, ні науки
Не загасили день по дню
Його дівочного вогню.

XXI

Коли він, отрок нелукавий,
Сердечних мук іще не знав,
Її дитинячі забави
Він з милуванням споглядав.
В ласкавім затишку діброви
Він з нею перші мав розмови,
І провіщали їм вінки
Сусіди - друзі, їх батьки.
У глушині, невинна й чиста,
Вона в смиренності села

Під рідним доглядом росла,
Як та конвалія пашиста,
Незнана в тінявій імлі
Ні мотилеві, ні бджолі.

XXII

Вона співцеві окрилила
Чуття палкого перші сні,
Про неї думка розбудила
В цівниці перший звук струни.
Прощайте, втіхи безтурботні!
Він полюбив гаї дрімотні,
І тишу самотинних мрій,
І зорі, й місяць золотий,
Той світоч у безодні темній,
Що божествили ми колись,
Коли відрадно так лились
Солодкі сльози потаємні...
Тепер ми бачимо в ньому
Заміну ліхтарів саму. ~

XXIII

Завжди слухняна, непримхлива,
Завжди весела як весна,

Як річ поетова правдива,
Як поцілунок, чарівна,
Блакитні очі, чистий голос,
Неначе льон білявий волос,
І рухи й усмішка і стан,—
Все в Ользі... Та візьміть роман
Хоч би який, і дуже вірно
Там подано її портрет;
В нім любих без кінця прикмет,
Та він набрид мені безмірно,
Про старшу Ольжину сестру,
Читачу, слово я беру.

8

XXIV

Заходить мова про Татьяну...
У перший раз таке ім'я
На ніжні сторінки роману
Свавільно запроваджу я.
І що ж? Воно приємне, миле,—
Та з ним, я знаю, сполучили
Ми спомини про давнину
Чи про дівочу. Не мину
Сказати, що смаку змало
У нас і в наших іменах

(Ще менше — в віршових рядках);
Освіти в нас як не бувало,
Лише манірність ми по ній
Сховали, як добуток свій.

XXV

Тож названо її Татьяна.
Ні врода, що в сестрі цвіла,
Ні свіжість на виду рум'яна
У ній привабить не могла.
Печальна, дика, мовчазлива,
Неначе сарна полохлива,
Вона росла в сім'ї своїй
Немов би зовсім у чужій.
Вона горнутися не вміла,
Як інші діти, до батьків;
Маленька ще, між малюків
Плигать і гратись не хотіла,
І часто при вікні сама
Сиділа журна та німа.

XXVI

Задума, друг її незримий,
Злюбивши вірно ще дитя,

Скрашала мріями легкими
Сільське забарливе життя.
Не знали голки ніжні пальці,
Схилившись над покірні п'яльці,
Шовками світлими вона
Не оживляла полотна.
Прикмета потягу до влади:
Слухняну ляльку ще дівча
Звичаїв гречності навча —
Закону людської громади,
І материнський заповіт
Їй шепче, лиш уздрівши світ.

XXVII

Та ляльки, ще в літах дитини,
Вона ні разу не взяла;
Речей про моди, про новини
Ніколи з нею не вела.
Були чужі їй пустотливі
Розваги; повісті жахливі
В зимовій темряві нічній
Звабляли більше серце їй.
Як няня іноді скликала
У теплий день на муріжок

Всіх Ольжиних товаришок,—
Вона в горю́ - дуба не грала;
Скучний для неї був і сміх,
І шум їх вигуків дзвінких.

XXVIII

Вона любила на балконі
Стрічати сонце в тишині,
Як на блідім небеснім лоні
Згасають зорі вогняні,
І тихо край землі ясніє,
І вісник ранку, легіт віє,
І день поволі випливає.
Коли ж, бувало, зимова
На простір довга ніч лягає,
І довго в місячній їмлі
На затуманеній землі
Лінивий схід одпочиває,
У звичний час, по перших снах
Вона вставала при свічках.

XXIX

Їй уподобались романи
Ще з юних літ, як мрійний сон;

Вона злюбила всі омани,
Що дав Руссо та Річардсон.
Отець її, добряга милий,
В минулім віці запізнїлий,
Її від того не беріг.
Він не читав ніколи книг,
Бо бачив там лиш марнослів'я.
Його, бувало, й не кортить,
Який у доні том лежить,
Покладений під узголів'я.
А неня — та була сама
Від Річардсона без ума.

XXX

Вона любила Річардсона,
Хоч і не встигла прочитать,
Хоч із Ловласом Грандісона
Не мала змоги порівнять;
Та ще колись княжна Аліна,
Московська модниця - кузина
Все говорила їй про них;
А муж її ще був жених,
Ішлося мимохіть до шлюбу;
Вона ж зітхала не за ним,

Бо інший станом чарівним
Панянку божеволив любу;
Той Грандісон був славний франт,
Картяр і гвардії сержант.

XXXI

Як він, завжди вона вдягалась
По моді, гарно й до лиця.
Та в неї ради не спитались,
Коли повезли до вінця.
Щоб швидше їй розвіять горе,
Муж, ані трохи не суворий,
Її в село своє одвіз.
Чимало там пролито сліз;
Вона пручалася, ридала,
Розлуку вже хотіла брать,
Але взялась хазяйнувать,
Навикла — і спокійна стала.
Навичка — неба дар ясний:
Заміна щастю нам у ній.

XXXII

Навичка пригасила муку,
Що не розвіяти нічим.

А тут іще одну науку
Найшла вона в житті своїм,—
Спізнала досвідом великим,
Як волю взять над чоловіком
Та самовладно управлять —
І стала жити - поживать:
Людей ганяла на роботу,
Солила про запас гриби,
Голила кріпакам лоби,
Бувала в парні щосуботи,
І наймишок навчилась бить —
Це все без мужа, самохіть.

XXXIII

Колись вона писала кров'ю
Тендітній подрузі в альбом,
„Поліна“ — звала Парасков'ю
Співучим завжди голоском,
Корсет найвужчий надівала
І Н російське вимовляла,
Як N французьке, тобто в ніс;
Та шлюб усе це геть заніс.
Корсет, альбом, княжну Поліну,
Чутливих віршиків слова

Вона поволі забува,
Зове Акулькою „Селіну“
І поновляє під кінець
На ваті шлафор та чепець.

XXXIV

Та муж любив дружину щиро,
Ні в чім перечить не хотів,
До неї повну мав довіру,
А сам в халаті пив та їв.
Спокійно дні його спливали;
Надвечір часом наїжджали
Сусіди з приятних родин,
Нецеремонні, як і він,
Полихословить, потужити,
Пожартувать собі гуртом.
Минає час; гостей чайком
Накажуть Ользі пригостити,
А там вечере, спать пора —
І всі рушають із двора.

XXXV

Вони ретельно зберігали,
Що давній звичай освятив,

І масниці не проминали
Без руських наїдних млинців;
По двічі рік - у - рік говіли,
Кружисту гойдалку любили,
Купальські грища, веснянки;
Коли на троїцькі святки
Селяни сонні лоб хрестили,
Вони ронили щоразу
На зілля свячене сльозу;
Їм квас був як повітря милий,
І страви ношено смачні
Гостям у них по старшині.

XXXVI

Отак життя їх тихо плине,—
Та всьому настає кінець:
Розкрились двері домовини,
І муж прийняв новий вінець.
Умер він саме під обіди,
Його оплакали сусіди,
Слізьми дружина провела,
Щиріш, як інша б те могла.
Він був на мужність незугарен,
Та добросердий чоловік,

Над ним написано повік:
*„Смирений грішник, Дмитрій Ларін,
Господній раб і бригадир
Вкушає в сій могилі мир“.*

XXXVII

Вернувшись до своїх пенатів,
На цвинтар Ленський поспішив
І над сусідом, що утратив,
Біля надгробку потужив.
І серце так журливо билось!
„Roog Yorick!“— слово прохопилося,—
Він на руках мене держав
І задля гри мені давав
Медаль вояцьку за Очаків!
Він Ольгу готував мені,
Казав: „дождуся я, чи ні?“—
Тут Ленський мало не заплакав
І мадригалом жалібним
Навіки попросився з ним.

XXXVIII

Тоді в елегії печальній
Він батька й матері, в сльозах

Увічнив прах патріархальний...
Ох! На житейських борознах
Скороминущі покоління,
З небес таємного веління,
Як жниво, стигнуть і падуть;
Наступні їм услід ідуть...
Так наше плем'я безтурботне
Росте, хвилюється, кипить
І старшим одійти велить.
Та прийде він, наш день скорботний,
І наші внуки в добрий час
До гробу витіснять і нас!

XXXIX

Тим часом упивайтесь, друзі,
Життям, як маєво легким!
Я знаю: в радості і в тузі
Не варто дорожити ним.
Закрив я очі на омани;
Та ще надія, дар жаданий,
Здалека часом вигляда:
Без непримітного сліда
Я не хотів би світ лишити.

Живу, пишу не для хвали,
Та марю, щоб пісні могли
Мій день печальний пережити,
Щоб, друг мій вірний серед мук,
Про мене нагадав хоч звук.

XL

І хтось, у роздуму хвилини,
Здрігнеться над рядком моїм,
І чорна Лета не поглине
Моїх співучих строф і рим.
І може — (о, солодка мріє! —)
Гучною славою окриє
Якийсь невіглас мій портрет
І скаже: то ж то був Поет!
Прийми ж мою подяку щиру,
Прихильче мирних аонід,
Що віднайнеш мій тихий слід
І давню пошануєш ліру,
Чия незаздрісна рука
Потріпа лаври старика!

ГЛАВА ТРЕТЯ

Elle était fille, elle était amoureuse.

*Malfilâtre*¹

I

„Куди? Ох, ці мені поети!“—

„Пора, Онєгіне, мені“.

„Я не держу тебе; та де ти
Марнуєш вечір день - при - дні?“

„У Ларіних“. „Їйбогу, диво!

Та чи воно ж таки можливо

Туди так пильно учащать?“

„Звичайно“. „Чудно, що й казать!

Я бачу й без твого визнання:

Поперше (ну, вгадаю я?),

Немудра руська там сім'я,

Гостей невпинне частування,

Розмови про вчорашній сон,

Про дощ, про скотний двір, про льон ...“

¹ Гона була дівчиною, вона була закохана.
Ма ьфилатр.

II

„Я тут біди ще не вбачаю“.
„Нудота, друже, от біда!“
„Я світ ваш модний зневажаю;
Серед родинного гнізда
Я можу“...— „Ох, ізнов еклога!
Та годі, любий мій, на бога!
Ну, що ж? Ти їдеш? Хай щастить!
Стривай! А як би хоч уздріть
Оту Філлиду, слави варту,
Оту натхненну пера,
І сліз, і рифм et cetera?¹
Представ мене!“— „Тебе?“— „Без жарту!“
„Гаразд“.— „Коли ж?“— „Хоч зараз. Там,
Звичайно, раді будуть нам.“

III

В дорогу ж!“—
 Рушили другове,
З'явились. Розіслав для них
Закон гостинності готий
Ряд послуг, іноді й тяжких.

¹ І так далі.

Відомий звичай стародення:
Несуть на блюдечках варення,
На стіл воскований мерщій
Брусничний подають напій.

.
.
.
.
.

IV

Додому, вже пори нічної,
Вони не їдуть, а летять.
Підслухаймо ж, про що герої
Між себе тихо гомонять.
„Ну, що, Онегін? Позіхаєш?“—
„Це звичка, Ленський“.— „Та скучаєш
Ти більше“.— „Ні, як і раніш.
Одначе, пізно вже. Скоріш,
Скоріше поганяй, Андрюшко!
Дурні місця! Дурна пора!
До речі: Лафіна стара
Пресимпатична, хоч простушка.

Ох! Від брусничної води
Мені б не сталося біди!

V

Скажи: котора з них Татьяна?“

„А та, задумлива, смутна
І мовчазлива, як Світлана,
Що все сиділа край вікна“.

„Невже ти в меншій залюбився?“

„А що?“— „На другій я б спинився,
Коли б поетом був, як ти;
Життя в тій Ользі не найти,
Як у Вандіковій Мадоні:
Червоний вид її — немов
Дурний цей місяць, що зійшов
На цім дурнім небеснім фоні“.
Поет щось холодно сказав
І потім цілу путь мовчав.

VI

Візит Онегіна чимало
Збудив у Ларіних розмов,
Сусідство теж до діла встряло,

І прослух між людьми пішов.
Найшлася язикам робота!
Усяко міркували потай
І ладили не без гріха
Татьяні, звісно, жениха.
Поважно деякі казали,
Що вже й весіллю вийшов строк,
А тільки модних обручок,
Мовляв, і досі не дістали.
Про Ольгу й Ленського у них
І поговор уже затих.

VII

Гнівили молоду Татьяну
Людські пересуди й чутки,
Проте утіху незміряну
Давали їй такі думки.
У серці мрія зародилась;
Прийшла пора — любов явилась.
Так зерно під огнем весни
Росте з земної глибини.
Давно палало поривання,
Уяві снівся молодій
Чуття палкого дар страшний,

Давно сердечне умління
У груди стиснені лилось,
І ждала дівчина ... когось.

VIII

Діждалася. Відкрились очі;
Це він! — подумала вона.
Тепер, ой леле! дні і ночі,
І сну жарота самотна —
Все повне ним, чарівна сила
Мрійливу діву охопила
Тісним кільцем. Докучні їй
І гомін лагідний людський,
І погляд челяді дбайливий;
З журбою в глибині очей
Вона не слухає гостей,
Клене в душі їх рій шумливий,
І їх одвідини гучні,
І всі розмови їх нудні.

IX

Тепер з яким вона тремтінням
Солодкий розгорта роман,
З яким солодким оп'янінням

П'є чашу пристрасних оман!
Диханням творчості живої
Одухотворені герої—
Коханець Юлії Вольмар
Малек - Адель і де Лінар,
І Вертер, мучень бунтівливий,
І незрівняний Грандісон,
Що нам лиш навіває сон,—
Усі в уяві нетерпливій
В єдиний образ одяглись,
Усі в Онегіні злились.

Х

Взірець узявши з героїні
Своїх улюблених творців,
Подібна Юлії, Дельфіні,
Татьяна в тишині лісів
Із томом небезпечним бродить,
В ньому шукає і знаходить
Своїх таємних мрій життя,
Що плине з повняви чуття,
Зітхає тугою чужою,
Чужим захопленням горить,
І все напам'ять шепотить

Листа коханому герою.
Та наш герой, як знає всяк,
Не Граждісін був аніяк.

XI

Поеажний тон узявши строго,
Колись, було, палкий творець
Являв героя нам свого,
Як досконалості взірець.
Він малював його прекрасним
Неправо гоненим, нещасним,
З чуттям і розумом тонким,
З обличчям, звісно, чарівним;
Священним вірний пориванням,
Герой ладен був полягти
В ім'я високої мети,
І завжди в розділі останнім
Покараний бував порок,
Добру достойний був вінок.

XII

А нині голови в тумані,
Мораль лиш навіває сон,
Порок нас вабить і в романі,

І там посів найвищий трон —
І муз британських небилиці
Тривожать сон отроковиці,
І вже тепер її кумир
Або задумливий Вампір,
Або Мельмот, бродяга хмурний,
Чи вічний жид, а чи Корсар,
Чи вкритий тайною Сбогар.
Лорд Байрон, вольнолюбець бурний,
Зодяг у тьмянний романтизм
І безнадійний егоїзм.

XIII

Та, друзі милі, що по тому?
А може вийде рішенець —
В обладу бісові новому
Поет потрапить під кінець,
Зневажить Фебові загрози
І смирно знизиться до прози?
Тоді роман на давній стрій
Розважить ясний вечір мій.
Не лиходієві страждання
Я там жорстоко покажу,

А просто вам перекажу
Родини руської подання,
Любові світосяйні сні
Та звичаї старовини.

XIV

Перекажу немудру мову
Отця чи дядька - старика,
З дівчатком зустріч юнакову
Між лип столітніх, край струмка,
Нещасних ревнощів томління,
Розлуку, радісне миріння,
Знов посварю,— а під кінець
Весільний присуджу вінець...
Згадаю ті признання юні,
Ті речі ніжно - запальні,
Що на життя мого весні
В ногах у милої красуні
Мені спадали на язик,—
Тепер від того я одвик.

XV

Татьяно, друже мій Татьяно!
З тобою разом сльози ллю,

У руки модному тирану
Ти долю віддала свою.
Загинеш, друже мій, та нині
Ти у сліпучім оп'янінні
Солодке кличеш забуття,
Тї спізнаєш жагу життя,
Ти п'єш отруйний чар бажання,
Тобі спокою не знайти;
В уяві скрізь малюєш ти
Місця щасливого стрівання;
Усюду, всюди в колі мрій
Фатальний спокуситель твій.

XVI

Любові пал Тат'яну гонить,
Вона журливо йде в саду
І нерухомі очі клонить,
І втома сковує ходу.
Піднеслись груди, блідні лиця
Заграли, ніби зоряниця,
Завмерли віддихи в устах,
Огонь у зорі, дзвін в ушах ...
Настане вечір, місяць ходить,
Далеку стереже блакить,

Серед імлистих верховіть
Свій виспів соловей заводить,
І з нянею в безсонну ніч
Веде Татяна тиху річ.

XVII

„Не спиться, няню: дихать важко!
Відкрий вікно, хоч одітхну“.
„Що, Таню, що тобі?“ „Так тяжко!
Поговорім про давнину“.
„Про що ж бо, Таню? Я, бувало,
Ховаю в пам'яті чимало
Бувальщин давніх, небилиць,
Про духів злих і про дівиць;
А нині все забулось, Таню,
Потьмарилось. Лиха пора!
І недолуга я, й стара!
Минулось“...— „Розкажи но, няню,
Хоч дещо про минулі дні:
Кохала ти кого, чи ні?“

XVIII

„І, годі, серце! Я ж бо й знати
Про те кохання не могла,

А то б свекруха, злая мати,
Зо світу білого звела“.
„Та як же ви вінчались, няню?“
„Так, певне, бог велів. Мій Ваня...
Пізніш за мене вбачив світ,—
Мені ж було тринадцять літ.
Приймали тижнів зо два сваху,
А далі батько навпростець
Велів зряжати під вінець.
Я гірко плакала зо страху;
З плачем і косу розплели,
З піснями в церкву повели.

XIX

І от серед сім'ї чужої...
Та ти не слухаєш, либонь!“—
„Ах, няню, серце в неспокої,
В грудях пече якийсь огонь.
Я плакать, я ридать готова!“
„Дитя моє, ти нездорова;
Помилуй, господи, спаси!
Чого ти хочеш, попроси...
Скроплю свяченою водою,—
Гориш ти...“— „Нянечко моя,

Не хора, ні,— кохаю я“.
„Дитя моє, господь з тобою!“—
І хрестить Таню, й притиска
Старої зморщена рука.

XX

„Кохаю“,—Таня шепотіла,
Сама, здавалось, не своя.
„Недужа ти, голубко мила!“
„Облиш мене: кохаю я!“
А місяць під німим склепінням
Томливим обливав промінням
Красу її поблідлих рис,
І сльози, й хвилі довгих кіс,
І насупоти героїні
Стареньку на низькім стільці,
З тривоги тінню на лиці,
У тілогрійці та в хустині;
І світ, що навкруги дрімав,
Натхненник - місяць осявав.

XXI

І серцем дівчина літала
У невідому далечінь...

Враз думка в голові постала ...
„Іди, саму мене покинь.
Подай перо мені й чорнило,
Та стіл присунь; добраніч, мила,
Прощай!“ — І от сама вона.
Їй ніч присвічує ясна;
Обпершись ліктем, Таня пише.
Онєгін, як живий, в очах.
В необміркованих рядках
Любов її невинна дише.
І от закінчено листа ...
А хто ж, Татьяно, прочита?

XXII

Красунь я бачив неприступних,
Холодних, чистих, як зима,
Неумоленних, непідкупних,
Недовідомих для ума;
Я дивувався з їх пишноти,
Із їх природної чесноти,
І, признаюсь, од них тікав
І над бровами їх читав
Слова, що в пеклі біля входу:
Навік зречись надій усіх.

Будить любов — біда для них,
Жахатъ людей їмъ любо зроду.
Либонь, на берегахъ Неви
Подібнихъ дамъ стрічали й ви.

XXIII

Вигадниць я ще й іншихъ знаю,
Що в самолюбстві крижанімъ,
Ні шумъ хвали, ні зойк одчаю
Не потривожать серця їмъ.
І що ж помітивъ я, на диво?
Вони, жахаючи примхливо
Несмілу молоду любовъ,
Її приваблюють ізновъ
Жалемъ, хоча б і лицемірнимъ,
Хоча б лагідністю речей,
Ласкавим поглядомъ очей,—
І в засліпінні легковірнімъ
Коханокъ зновъ марнує дні
У любій серцю метушні.

XXIV

А чимъ же більший гріхъ Татъяни?
Чи тимъ, що в щирості своїй

Вона не відає омани
І вірить витворові мрій?
Чи тим, що хитрощів не знає,
Тим, що без роздуму кохає,
Тим, що довірлива вона
І що уява вогняна
Заполонила розум жвавий,
Що своєвільна голова
Її всякчасно порива,
А серце і палке, й ласкаве?
Невже не здатні ви простить
Душі, що юністю кипить?

XXV

Кокетка холодно міркує,
Татьяна любить як дитя
І щире серце офірує
Для молодого почуття.
Вона не каже: слід заждати,
Щоб на любов ціну підняти,
В тенета вірно упіймать;
Спочатку слід покепкувать,
Надією, розчаруванням
Помучить серце, далі знов

Огонь ревнивий влити в кров,
А то, упившись раюванням,
Невільник хитрий може вмить
Порвати хитромудру сіть.

XXVI .

Іще утруднення я бачу:
Щоб честь отчизни врятувать;
По-руськи мушу я, читачу,
Татьянин лист переказать.
Вона по-руськи кепсько знала,
Журналів наших не читала,
І для думок та почуттів
Їй бракувало рідних слів.
Отож писала по-французьки.
Ну, що ж! Сказати треба знов:
Жіноцтва нашого любов
Не розмовляє ще по-руськи,
Іще вживати наш язык
Поштову прозу не навик.

XXVII .

Я знаю: дам хотять навчити
Читати руське. Просто жах!

Хіба ж їх можна уявити
З Благонадійним у руках!
Пошлюсь на вас, мої поети:
Чи то ж не всі, кому несете
Ви полум'я чуттів своїх
І вірші, писані за гріх,
Кому ви серце присвятили,—
Чи то ж не всі вони підряд
Своєї мови звук і склад
Калічать в спосіб дуже милий,
Чи рідне слово мимохіть
Не як чуже у них бринить?

XXVIII

Не дай нам боже стріть^ь на балі
Чи між гостей на рундуці
Семінариста в жовтій шалі
Чи академіка в чепці!
Як безусмішних уст рум'яних,
Я граматично бездоганних
Російських речень не люблю.
Можливо, на біду мою,
Красунь теперішніх порода,
Щоб журналістам догодить,

Нас до граматики привчить,
На віршування вийде мода;
Та я... до того що мені?
Я вірний буду давнині.

XXIX

Легке, недбале лепетання,
Вимови огріхи дрібні,
І досі будять хвилювання
І серце радують мені;
Розкайтесь я не при силі,
Що галліцизми серцю милі,
Як літ юнацьких помилки,
Як Богдановіча рядки.
Та годі. Лист пора дівочий
У віршовий укласти лад.
Я слово дав,—і що ж? Назад
Тепер би взяв його охоче.
Я знаю: ніжного Парні
Перо не в моді в наші дні.

XXX

Мій друже, що журбу й бенкети
На лірі вславив золотій,
Я б попросив тебе, поете,

Допомогти в біді моїй:
Щоб ти на милозвучні співи
Моеї пристрасної діви
Чужинні переклав слова.
Де ти? Прийди: свої права
Передаю тобі з уклоном...
Шкода! Між скель, в самотині,
Забувши похвали гучні,
Над фінським тінявим затоном
Він бродить, і душа його
Не чує поклику мого.

XXXI

Татьянин лист передо мною;
Мов скарб, його я бережу,
Читаю потайно з журбою
І кожним словом дорожу.
Хто ніжність їй таку навіяв,
Палких чуттів недбалій вияв?
Хто їй навіяв ту бредню,
Безумну серця маячню,
Чар небезпечний і принадний?
Не розумію я. Подам
Лише блідий переклад вам,

Картини список недоладний,
Фрейшіца гармонійний звук
Спід трепетних учнівських рук.

Лист Тат'яни до Онегіна

Я вам пишу — чи не доволі?
Що можу вам іще сказати?
Тепер, я знаю, в вашій волі
Мене зневагою скарать.
Та як мене в нещасній долі
Хоч пожаліти ви ладні,
То відгукнетесь мені.
Спочатку я мовчать хотіла;
Повірте: сором свій од вас
Я б заховала навсякчас,
Коли б надія хоч бриніла
Лиш раз на тиждень, в певний час,
У нашім домі стріти вас;
Щоб тільки слухать вашу мову,
Слівце сказати, — а за тим
Все думать, думать об однім
І зустрічі чекати знову.
Та ви гордуєте людьми,

Вам на селі і тяжко, й душно,
А ми... нічим не славні ми,
Хоч вам і раді простодушно.

Нащо ви прибули до нас?
У самоті села глухого
Ніколи б я не знала вас.
Не знала б я страждання цього.
Душі дівочої тривогу
З часом приборкавши (хто зна?),
Могла б я з іншим шлюб узяти
І стала б дітям добра мати
І мужу вірная жона.

Не ти!.. Ні, серцем полюбила
Лише тебе навіки я!
Так вища рада присудила...
То воля неба: я твоя;
Життя могого всі години —
Зарука зустрічі одній,
Сам бог послав тебе, єдиний,
Повік ти охоронець мій...
У снах мені ти привижався,
Незримий, душу ти палив,

Твій дивний зір мене томив,
Твій голос в серці відбивався.
Давно ... ні, то було не в сні!
Ти увійшов, і я впізнала,
Вся обімліла, запалала,
Шепнула: він явивсь мені!
Чи правда ж: я тебе вчувала,
Зо мною вів розмову ти,
Коли я бідним помагала
Або молитвою втишала
Тривожні муки самоти?
Хіба крізь морок занімілий,
Не ти, неначе привид милий,
У цю хвилину промайнув
І став тихенько в узголов'ю?
Не ти з лагідною любов'ю
Слова надії тут шепнув?
Хто ти: чи ангел мій ласкавий,
Чи спокуситель мій лукавий?
Розвій ці сумніви до дна!
Таж може все це марні болі,
Душі дівочої мана,
І зовсім інший вирок долі!
Але дарма! Тобі свою

Віднині душу доручаю,
Перед тобою сльози ллю,
Твого заступництва благаю ...
Ти уяви: я тут сама,
Ніхто мене не розуміє,
В знемозі думка туманіє,
І порятунку вже нема. .
Я жду тебе: єдиним зором
Надії в серці оживи,
Чи сон гнітючий мій урви,
На жаль, заслуженим докором !

Кінець! перечитать боюсь ...
На серці сором, страх і мука ...
Але ні з чим я не таюсь,
І ваша честь мені зарука ...

XXXII

Татьяна то зітхне, то охне,
Дрижить листок в її руці,
Облаточка рожева сохне
На гарячковім язиці.
К плечу голівкою склонилась.
Легка сорочка опустилась

Із прехорошого плеча.
Вона того й не поміча,
Що місяць гасне. Там долина
Крізь пару сяє. Там струмок
Заграв, як срібло; там ріжок
Пастуший будить селянина.
Світає, люд устав уже —
Моїй Тат'яні байдуже.

XXXIII

Вона зорі не помічає,
Сидить з похиленням чолом
І до листа не прикладає
Печатки круглої з гербом.
Уже Пилипівна похила
Тихенько двері відчинила,
Несе їй на тарелі чай.
„Пора, дитя моє, вставай!
Та ти, красунечко, готова!
О, пташко ранняя моя!
А як же то боялась я!
Та слава богу, ти здорова!
Журба нічна майнула в світ,
Лице твоє як маків цвіт“.

XXXIV

„Ах! няню, поможи, ласкава...“
„Та добре, серце, все зроблю“.
„Не думай... бачиш бо, ця справа...
Підозри... Не відмов, молю!“
„Мій друже, бог тобі зарука“.
„Отож пошли тихенько внука
З листом до О... ну, до того...
Сусіда... попроси його
Не говорити там ні слова,
Не називать мого ім'я...“
„Кому ж, голубонько моя?
Стара вже я, пустоголова.
Багато є сусідів тих,—
Мені й не полічити їх“.

XXXV

„Та й недогадлива ж ти, няню!“—
„Тепер я, друже, нешвидка,
Стара; тупіє розум, Таню;
А то, бувало, я метка:
Словечка панського малого...
„Ах, няню, що мені до того?“

Що в розумі мені твоїм?
Ідеться ж об листі оцім
Онегіну“...— „Ну, зрозуміла.
Не гнівайсь, ластівко моя,
Кажу ж— безтямна ниньки я...
Чого ж ти знову поблідніла?“
„Ні, няню, то здається лиш...
Пошли ж унука, та скоріш!“

XXXVI

Та день минув без відповіту,
Минає другий— знов нема.
Бліда, одягшись ще до світу,
Татьяна жде його, німа.
Надвечір Ленський приїжджає.
„А де ж ваш приятель? — питає
Хазяйка. — Він давно вже був,
Неначе зовсім нас забув“.
Татьяна вся аж задрижала.
„Сьогодні він приїхав мав,—
Старенькій Ленській одказав,—
Та, певне, пошта затримала“.
Татьяна опустила зір,
Немов почувши злий докір.

XXXVII

Смеркало; самовар вечірній
Шипів дрімотним голоском;
Вилися випари прозорі
Попід китайським чайником.
Під Ольги білою рукою
Вже лився цівкою густою
Напій пахучий у чашки,
І хлопчик подавав вершки;
Татьяна край вікна стояла,
На шиби дмухала сумна,—
І на туманнім склі вона
Коханий вензель рисувала
Прегарним пальчиком своїм:
Все *О* та *Є* сплітались в нім.

XXXVIII

Але душа у неї нила
І сліз був повен млосний зір.
Враз тупіт!.. Кров їй заніміла.
Ось ближче... В'їхали у двір...
Євгеній! „Ах!“—Як тінь пташини,

Татьяна скок у другі сіни,
Там на подвір'я, далі в сад,
Летить, поглянути назад
Не сміє, миттю перемчала
Куртини, мостики, лужок,
Алею липову, лісок,
Кущі бузкові поламала
І врешті з відди́хом тяжким
На лаву, над струмком дзвінким

XXXIX

Упала ...

„Тут він! тут Євгеній!
О боже! що подумав він!“
Таїть вона в душі стражденній
Надію, як живлющий плин.
Вона тремтить і наслухає,
Чи не надходить? Ні, немає!
В саду служниці, по грядках,
Збирали ягоди в кущах
І по наказу всі співали.
(В наказі тім була мета,
Щоб то лукаві їх уста
У співанках розвагу мали,

Не ївши панських ягідок:
Сільської мудрості зразок!)

Пісня дівчат

Дівоньки, красунечки,
Душеньки, подруженьки,
Розгуляйтесь, дівоньки,
Розгуляйтесь, краснії!
Заведіть -ви пісеньки,
Пісні заповітної,
Заманіть ви парубка
Та й до кола нашого.
Як заманим парубка,
Як набачим здалеку,
Розбіжімось, дівоньки,
Та обсипмо вишнею,
Вишнею, малиною,
Спілою калиною.
Не ходи ти підслухом,
Де співають дівоньки,
Не ходи ти назирцем,
Де гуляють краснії.

XL

До всього на землі недбала,
Байдуже слухаючи спів,
Татьяна нетерпливо ждала,
Щоб трепет серця заніміз,
Щоб лиця жаром не пашіли;
Та перса бурно тріпотіли,
І жар на лицях не згасав,
А все ясніш, ясніш палав.
Отак метелик нещасливий,
До рук узятий пустуном,
Тріпоче райдужним крилом,
Так часом зайчик полохливий
Дрижить в густій озимині,
Стрільця уздрівши в далині.

XLI

Нарешті дівчина зітхнула,
Із лави підвелась сумна,
Пішла, та тільки но звернула
Між липи,—враз, як тінь грізна,
З блискучим зором проти неї
Євгеній став серед алеї,—

І, ніби в полум'ї страшнім,
Вона спинилась перед ним.
Та їх наступної розмови
Переказать не годен я,
Бо затяглася річ моя,
Тож відпочити слід, панове,
Зітхнути повними грудьми;
Іще зустрінемося ми.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА

La morale est dans la nature des choses.

Necker ¹

I. II. III. IV. V. VI.

VII

Що менше жінку ми кохаєм,
То більше ми до серця їй,
І то вірніш її вловляєм
У згубне плетиво надій.
Колись розпуста схолодніла
В науці любощів гриміла,
Про славу власну скрізь гула

¹ Моральність у природі речей. *Некер*.

І, не любивши, мед пила.
Але поважна ця забава
Годилась лиш малпам старим
В минулім віці голоснім:
Ловласів обветшала слава,
Як і червоний закаблук
Та пишні кучері перук.

VIII

Кому не нудно лицемірить,
Казать по - ріжному одно;
В чім намагатися завірить,
Що вже відоме всім давно;
Стрічать ті самі перепони,
Перемагати забобони,
Яких нема, відколи світ,
У дівчинки в тринадцять літ!
Кого не вимучать погрози,
Клетьби, моління, вданий страх,
Записки на шести листках,
Сплітки, омани, персні, сльози,
Дозор тіток і матерів
І дружба докучна мужів!

IX

Євгеній думав так от саме.
Він на світанку літ своїх
Був жертва пристрасті без тям
І серця заблудів палких.
З колиски відданий дозвіллю,
В тім зачарований на хвилю
І розчарований у тім,
Бажанням томлений палким
І втомним відданий утіхам,
Ловивши в шумі й тишині
Душі зітхання неясні
І похі глушивши сміхом,—
Так змарнував він вісім літ,
Так стратив свій найкращий цвіт.

X

В красунь він більш не залюблявся,
Лицявсь якнебудь, мимохіть;
Відмовлять — миттю розважався,
Чи зрадять — привід одпочить.
Він їх шукав без оп'яніння,
А залишав їх без ту́жіння,

Забувши і любов, і злість;
Достоту так байдужий гість
За карти ввечері сідає
До столу, а кінчиться гра,—
Він їде повагом з двора,
Спокійно дома засинає,
Нездатний вранці сам сказати,
Де буде вечір гостювати.

XI

Та лист од скромної Тат'яни
Мого героя зворушив:
Дівочий порив полум'яний
Рої думок в ньому збудив.
Згадав він Тані личко миле,
Таке бліде і посмутніле,
І заглибивсь, як у затон,
В солодкий і безгрішний сон.
Можливо, знов полуменисту
Спізнав він бурю почуттів,
Та ошукати не хотів
Її душі довіру чисту.
Тепер у сад ми полетім,
Де стрілася Тат'яна з ним.

XII

Хвилину, дві вони мовчали,
Тоді Онегін ближче став
І каже: „Ви мені писали,
Не відмовляйтесь. Я читав
Душі невинне сповідання,
Любові чистої признання;
Одвертість ваша — чарівна;
У серці підняла вона
Чуттів колишніх вир яскравий;
Та вас не хочу я хвалить
І вам повинен тут зложить
Признання, також не лукаве;
Прийміть же сповідь і мою:
Себе на суд вам оддаю.

XIII

„Коли б життя в домашнім колі
Навік замкнути я хотів;
Коли б щасливий вирок долі
Отцем і мужем будь велів;
Коли б родинності картину
Злюбив я на одну хвилину,—

То вірте, тільки б вас одну
Узяти марив за жону.
Скажу без лесток мадригальних:
Свій ідеал найшовши знов,
Лише б із вами я пішов,
Як з другом днів моїх печальних,
І, склавши вам любов до ніг,
Щасливий був би ... скільки міг!

XIV

„Та я не створений для раю,
Йому чужа душа моя;
Сама довершеність ви, знаю —
Що ж. — Вас не вартий зовсім я.
Повірте (совість в цім зарука),
З одружіння нам буде мука.
Я, хоч і як любив би вас,
Як звикну — розлюблю в той час;
Зачнете плакати: ващі сльози
До серця не дійдуть мого,
А роздратують лиш його;
Подумайте ж, які нам рози
В дарунок Гіменей прирік,
Ще й не на день і не на рік!

XV

„На світі гіршого немає,
Аніж родина, де жона
Тужливо мужа виглядає,
Щодня самотна і сумна;
Де чоловік, ціну їх знавши
(Клене, одначе, долю завше),
Щораз похмурий, мовчазний,
Ревливий, зимний і лихий!
Такий от я. Невже шукали
Того ви серцем молодим,
Коли мені з чуттям таким,
Розумно й просто так писали?
Чи вам такий судив кінець
Суворий долі рішенець?

XVI

„Літа і мрії — вічна втрата;
Душі тепер не воскресиш...
Я вас люблю любов'ю брата
І, може бути, ще ніжніш.
Послухайте ж мене без гніву:
Не раз іще зчарують діву

Принади легкокрилих мрій;
Так лист перемяє свій
Берізка з кожною весною.
Судило, певно, небо так.
Полюбите ви знов; однак ...
Учіться володіть собою,—
Як я, вас розуміть не всім;
Біда в недосвіді таким“.

XVII

Так говорив Євгеній строго.
Спинивши віддих, мовчазна,
Крізь плач не бачивши нічого,
Ту казань слухала вона.
Він руку їй подав. Печально
(Як то говорять, *машинально*)
Татьяна сперлась і пішла,
Не звівши томного чола.
Пішли під садом, обіч поля;
З'явилися разом, і нічим
За те не докоряли їм:
Сільська віддавна має воля
Свої вигоди та права,
Як і погордлива Москва.

XVIII

Читаць мій згодиться зо мною,
Що дуже мило учинив
Наш друг із Танею сумною;
Не вперше тут він появив
Дух благородний і правдивий,
Хоча ніколи люд злостивий
Не визнавав у нім того,
І друзі, й вороги його
(А це одно й те саме), може,
Його ганьбили й так і сяк;
З нас має ворогів усяк,—
Від друзів порятуй нас, боже.
Ох, друзі, друзі! Недарма
Про них і забуття нема.

XIX

А що? Та так. Я присипляю
Думки порожні та сумні;
Додати тільки *в дужках* маю;
Нема найгидшої брехні,
Що склав наклепник, раб чорнила,
А світська чернь благословила,

Нема беззубих епіграм,
Дурниць із брудом пополам,
Яких ваш друг, узявши слово
Серед шанованих людей,
З незлобним полиском очей
Не повторяв би помилково;
А втім, за вас він завжди сам,
Він любить вас, він... рідний вам!

XX

Гм! гм! Шляхетний мій читачу,
Здорова ваша вся рідня?
Дозвольте: хочеться вам, бачу,
Почуть від мене цього дня,
Що власне означає *рідні*.
Тут справи зовсім очевидні:
Нам треба рідних ogrівати,
Любити ніжно, шанувать
І, як ведеться у народі,
Під час різдва у них бувають,
Або листом поздоровлять,
Щоб там на рік сказати: годі.
Ні я їм, ні вони мені...
Тож дай їм боже довгі дні!

XXI

Зате любов красунь вабливих
Певніша, знаємо, бува:
Над нею й серед бур шумливих
Ви зберігаєте права.
Звичайно, так. Та вихор моди,
Та примхи людської природи,
Та світських осудів ріка ...
А мила статъ, як пух, легка.
До того ж мусить бути вірна
Своєму мужеві жона,
На те призначена вона;
І от коханка вам покірна
Летить, як листя восени:
Такі от жарти сатани.

XXII

Кого ж любить? Кому нам вірить?
Хто нас не зрадить хоч один?
Хто все ладен на світі мірять
Послужливо на наш аршин?
Хто наклепів про нас не сіє?
Хто нас голубить і жаліє?

Хто не вбачає наших вад?
Кому з нас кожен завжди рад?
Примар шукачу невгамовний,
Свої ви сили бережіть,
Себе самого лиш любіть,
Читальнику вельмишановний.
Для серця кращої мети
Їйбогу, в світі не знайти!

XXIII

Що сталося по тій розмові?
Не тяжко відгадати!
Шкода, безумні пориви любові
Не перестали хвилювать
Душі, що прагнула страждання.
Від безнадійного кохання
Татьяна ще палкіш горить;
Вночі від неї сон летить;
Здоров'я, цвіт життя і сила,
Дівочий спокій, ясний сміх,—
Пропали, не вернути їх.
І меркне Тані юність мила:
Так буря отіняє день,
Що повен сонця і пісень.

XXIV

Нещасна від печалі в'яне,
Блідніє, гасне і мовчить.
Ніщо не знаджує Татъяни,
Нічим душі не зворушить.
Сусіди шепчуть між собою:
Пора, пора вже заміж їй!
Та годі. Слід мені мерщій
Любов щасливу змалювати,
Щоб звеселити вам серця:
Та лихо. Безталанна ця
Мене пече, як біль утрати;
Не гнівайтесь: я так люблю
Татъяну милую мою!

XXV

Любивши Ольжині принади
Дедалі більшим почуттям,
Був Ленський підкоритись радий
Таким солодким кайданам.
Він з нею вічно. У покої
Вони сидять у пільмі двоє;
Вони уранці, в хлодку,

Під руку ходять по садку.
І що ж ? В закоханні сп'янівши,
В чаду стидливих почуттів,
Вряди-годи він тільки смів,
Зичливу посмішку зловивши,
Їй кучері перебирають
Чи край одежі цілувають.

XXVI

Читав він Ользі вечорами
Добро поучливий роман,
Де автор знає більше тям
В природі, як Шатобріан;
Сторінок дві чи три, одначе
(Там і невинна річ, неначе,
Та серцю дівчини страшна),
Почервонівши, він мина.
Сховавшись од людського шуму,
Вони за шахматним столем
Сидять з нахмуреним чолом,
Запавши у глибоку думу,
І Ленський пішкою ладью
Бере з недогляду свою.

XXVII

До себе вернеться,— і вдома
Слугує Ользі він своїй.
Летючі аркуші альбома
Ретельно прикрашає їй:
Сільські малює краєвиди,
Надгробний камінь, храм Кіпріди—
Й ліру з ніжним голубком
Виводить фарбами й пером;
Чи на листках, де хтось признання
У вічній дружбі залишив,
Він пише декілька рядків,
Безмовну пам'ятку кохання,
Крилатих мрій тривалий слід,
Той самий через кілька літ.

XXVIII

І ви, напевне, розглядали
Сільської панночки альбом,
Що подруги її списали
З кінця, з початку і кругом.
Сюди, на зло шкільній науці,
З поправним віршем у розлуці,

Рядки, римовані так - сяк,
Наляпані на дружби знак.
На першому листку стрічаєш:
Qu'écrivez - vous sur ces tablettes;
І підпис: t. a. v. Annette¹;
А на останнім прочитаєш:
*„За мене любить хто міцніш,
Нехай напише тут пізніш“.*

XXIX

Там двоє серць є неодмінно,
Квітки і факел біля них;
Там запрягся хтось невинно
Любить до гроба днів своїх;
Армійський там *німа* хвацький
Черкнув експромта по - вояцьки.
В такий альбом, признаюсь вам,
Писати радий я і сам,
Щасливий думкою одною,
Що, хоч дурницю там скажу,
Ласкавий погляд заслужу,

¹ Що ви напишете на цих листках?.. Вся
ваша Аннета.

І що з усмішкою лихою
Ніхто не буде міркувать,
Чи годен я дотепувать.

XXX

Та ви, що прикрашали доти
Бібліотеку сатани,
Альбоми дивної пишноти,
Тортури віршників страшні,
Ви, що оздобив вас моторний
Толстого пензель чудотворний
Чи Баратинський освятив,—
Нехай би вас господь спалив!
Коли високосяйна дама
Мені in-quarto свій дає,—
І дроз, і злість із серця б'є,
Жорстока, вбивча епіграма
В душі клекоче через край,—
А мадригали їм давай!

XXXI

Не мадригали Ленський пише
На спомин Ользі молодій:

Його перо любов'ю дише,
Чуже дотепності черствій;
Що лиш побачить, що почує
Про Ольгу,— він про те й віршує,
І, тільки правдою жива,
Ріка елегій вплива.
Так ти, Язиков невгамовний,
В натхненні пориву свого
Оспівуєш хто зна кого,
І знай: елегій том кошовний
Колись тобі твій власний шлях
Покаже в виразних рядках.

XXXII

Та тихше! Чуєш? Критик строгий
Наказує зірвати нам
Елегії вінок убогий,
І нашій братії співцям
Кричить: „Та перестаньте плакати
І про одно й те саме квати,
Жаліти, *що було колись*.
Довсі! Інших тем берись!“
„Гаразд. Ти певне нам покажеш
Сурму, личину та кинжал

І мислів мертвий капітал
Побожно воскресить накажеш:
Чи правда, друже? — „Зовсім ні!
Пишіть но оди лиш мені,

XXXIII

Як їх писали в літа давні,
Як те заведено колись...“
„Писати оди лиш прославні!
Та годі, друже, схаменись!
Згадай но, що сказав сатирик!
Хіба *чужої тям*и лірик
Миліший для смаків твоїх
За наших віршників сумних?“
„Та все в елегії нікчемне;
Мета у ній така дрібна;
А в оді все — височина
І благородство...“ Надаремне
Я б заперечував тобі:
Нащо сварити дві добі.

XXXIV

Прихильник слави і свободи,
У вируванні дум своїх,

Писав би Володимир оди,
Та Ольга не читала їх.
Поети слізні й таємничі,
Коханим ви читали в вічі
Свої писання? Гомонять,
Що втіхи кращої не знають.
Блажен, хто в сміливості скромній
Читає ніжний увір, свій
Пісень обранці неземній,
Красуні чарівливо - томній!
Блажен... хоч, може,— хто те зна —
Про інше думає вона.

XXXV

Та я свої рядки примхливі,
Співучий вицвіт довгих мрій,
Читаю тільки няні сивій,
З дитинства подрузі моїй,
Чи після ситного обіду
Свого оспалого сусіду
За полу у кутку ловлю
І там поемою даблю,
Або (тут жарти залишаю)
У нападі нудьги та рим

Ходжу над озером моїм,
Качок полохаючи зграю;
Почувши гармонійний спів,
Вони злітають з берегів.

XXXVI. XXXVII

А що ж Онегін? Не гнівіться!
Терпіння вашого прошу:
Я вам докладно, як годиться,
Весь день його тут опишу.
Анахоретом живши в домі,
Вставав улітку він о сьомій
І зараз путь вершив легку
В долину, просто на ріку;
Там, як співець Гюльнари знаний,
Свій Гелеспонт перепливав,
А потім каву випивав,
Журнал гортаючи поганий,
І одягався...

XXXVIII. XXXIX

Дозвілля, книги, сон глибокий,
Діброва, струмінь лісовий,
А часом — личко чорнооке

І поцілунок молодий,
Слухняний кінь дзвінкокопитий,
Обід доволі розмаїтий,
Та пляшка світлого вина,
Та самотина й тишина,—
Святе життя мого героя;
До нього він нечутно звук,
Забувши дням чергу і лік
Ясною літньою порою,
А місто й друзів занедбав,
Як і марноту їх забав.

XL

Але північне наше літо,
Лихий портрет південних зим,—
Одна лиш мить, хоч гордовито,
Ми і ховаємося з цим.
Вже в небі осінь повівала,
Вже рідше сонечко блищало
І до ущербу день ішов,
Таємна глибочінь дібров
З печальним шумом оголялась,
На ниви налягав туман,
Гусей крикливих караван

На південь тягся, наближалась
Нудна, безрадісна пора:
Стояв листопад край двора.

XLI

Горить зоря в імлі холодній;
На нивах праці шум замовк;
Удвох з вовчихою голодний
Виходить на дорогу вовк;
Його почувши, кінь тривожний
Хропе — і мчиться подорожній,
Аж вітер забиває дух;
На ранішній зорі пастух
Корів не гонить по долині,
І в час південний на лужок
Не кличе їх його ріжок;
З піснями діва у хатині
Пряде, і, праці друг нічний,
Миглива скалка світить їй.

XLII

І от уже тріщать морози,
У тиші срібляться лункій;
(Читає мій жде на риму — *рози*;

На от, візьми її мерщій !)
Ясніші за паркети модні
Ріки просторища холодні,
І креслить ковзанами лід
Хлопчаток гомінливий рід.
Червонолап, гусак дебелий
По лану вод пливти схотів;
На лід він повагом ступив,
Слизнувсь і падає; веселий,
Мелькає, в'ється перший сніг,
Ляга зірками вздовж доріг.

XLIII

Що в глушині тепер робити?
Чи прохожатись? Мимохіть
Цей простір голий, снігом вкритий,
Нам очі може натомить.
Чи верхи мчатися стрілою?
Та кінь, підковою тупою
За лід чіпляючись хрусткий,
Спіткнеться і впаде як етій.
Сиди в обіймах самогини,
Ось Прадт, ось Walter - Scott — читай;
А то рахунки провіряй,

Гнівись чи пий; минуть години,
Заснеш — і дня уже нема —
Так славно й промине зима.

XLIV

Як Чайльд - Гарольд, запав Євгеній
В задуму, схожу до півсна:
У ванні з кригою студеній
Щораз він день свій почина,
А потім, з пильністю науки,
Тупого кия взявши в руки,
На біліарді грає сам,
І так до вечора. А там,
Дивись, надворі вже смеркає.
Стола накрито, і в камін
Дубових кинуто полін.
Він жде: от Ленський над'їжджає
На чалій троечці своїй:
Давай обідати мерщій!

XLV

Вдови Кліко або Моета
Благословеннеє вино
У плящі мерзлій для поета

Вже приготоване давно.
В ньому кипучість Іпокрени;
Його прозорий струм шалений
(Подобу і того, й сього)
Я божествив; було, свого
Останнього не пожалію
Я лепта за його бокал!
Яких сперечок юний шал,
І жарту, й дурощі, і їмрію
Цей чарівничий плин будив,
А скільки віршів, скільки снів!

XLVI

Та шлунок мій в іскристій піні
Почав луґавство примічать,
І я *бордо* статечний нині
Волю, друзі, споживать.
Я більше до *ai* не здібний;
Він до коханої подібний,
Що в'ється, міниться, кипить,
Полюбить і покине вмиць...
А ти, *бордо*, на друга схожий,
Що завжди, в горі і в біді,
На суходолі й на воді

Пораду дасть і допоможе,
Утишить біль тяжких недуг ...
Нехай живе *бордо*, наш друг!

XLVII

Огонь погас; лиш під золою
Ще тліє золото жарин;
Лиш пара хвилею тонкою
Струмує. Розлива камін
Тепло останнє. Дим пахучий
Іде з люльок. Вино кипуче
Іще шумить серед стола;
Вечірня налягає мла ...
(Люблю, як зійдуться друзяки,
Потереვენить при вині
У присмерковій тишині,
У час „між вовка та собаки“,
Як те заведено казати.)
Мої герої гомонять.

XLVIII

„Ну, як там Ларіни - панянки?
Як Ольга пожива твоя?“
„Налий но ще мені півсклянки ...

Доволі, друже... Вся сім'я
Здорова; кланялись, до речі.
Ах, що за перса, що за плечі
У Ольги! А душа яка!
Стара щоразу заклика
Тебе у гості, милий друже,
А й справді, слід поїхать нам,
А то зміркуй лише ти сам:
Ти так поставився байдуже...
Стривай но! Дурень я з дурних!
Тебе ж запрошено до них!"

XLIX

„Мене?“ — „Татьянині йменини
В суботу. Велено сказать,
Щоб ти приїхав — і причини
Нема тобі не завітать“.
„Алеж там буде, безумовно,
Невігласів усяких повно ...“
„Нікого, запевняю я!
Хто буде там? Своя сім'я!
Поїдьмо, друже мій коханий!
Ну, що ж?“ — „Я згоден“. — „Це то так!“
І склянку вихилив юнак

За Ольги личенько рум'яне,
А далі річ почав ізнов
Про неї: отака любов!

L

Думки його були веселі:
Щасливий визначено строк.
І тайна шлюбної постелі,
І ніжних пестощів вінок
Поета ждали молодого.
Гімена прикrostі й тривоги,
Холодні позіхи нудні
Йому не снились і вві сні.
Ми, давні вороги Гімена,
У шлюбнім бачимо житті
Картини втомні і пусті,
Роман у стилі Лафонтена...
Та Ленський, читачі мої,
Немов родився для сім'ї.

LI

Його кохали ... Так він щиро,
Принаймні, думав завжди сам.
Блажен, хто в серці має віру,

Хто з неостуженим чуттям
Заївав у раювання миле,
Як на ночівлі гість підпилий,
Або як той мотиль, скажім,
Що сів на квіті веснянім;
Але нещасний, хто вбачає
Холодним розумом усе,
Хто в серці сумнівї несе,
Хто кожен рух перевіряє,
Чий досвід серце остудив
І забуття заборонив!

ГЛАВА П'ЯТА

О, не знай страшних цих снів
Ти, моя Світлано!

Жуковський

I

Довгенько осінь гостювала
І забарився перший сніг;
Його природа ждала, ждала,
А він лишень у січні ліг
На третю ніч. Уставши зрана
В вікно побачила Татяна

Недавно побілілий двір,
Дахи, куртини, косогір,
Химерні на шибках узорі,
У сріблі дерева старі,
Сорок веселих надворі
І м'яко вистелені гори
Зими покровом осяйним
Під небом ясноголубим.

II

Зима! Радіючи в гринджоли
Конячку селянин запряг;
По первопуттю через поле
Вона чвалає, вчувши сніг;
Пухнаті краючи рівнини,
Кибитка одчайдушна лине:
Візник сидить на передку
В червонім пасі, в козушку.
От хлопчик бігає дворовий:
Жучка в санчата посадив,
Себе конем проголосив;
Сміються й плакати він готовий:
У пальцях зашпари давно,
А мати лає крізь вікно...

III

Та, може, всі такі дрібниці
Вам погляду не звеселять:
Даремна річ в природі ницій
Нам елегантії шукать.
Натхненням божеським зігрітий,
Поет найшовся знаменитий,
Що пишно і принадто зміг
Намалювати перший сніг.
Зчарує вас він, я пророчу,
В рядках малюючи дзвінких
Гуляння на санках легких;
Та я змагаться з ним не хочу,
Як і з тобою, друже мій,
Співець Фінляндкї молодий!

IV

Татьяна (руську душу мавши,
Сама не знаючи чому)
Любила зиму руську завше,
Таку величну і німу,
В морозний день на сонці іней,
І на зорі змагання тіней

З рожевим полиском снігів,
І млу хрещенських вечорів.
По-старовинному любили
Цей вечір святкувати в них:
Служниці з закутків усіх
Гуртом панянкам ворожили
І провіщали з перших слів
Війну й військових женихів.

V

Татьяна вірила не жартом
Усім простолюдним казкам,
І снам, і ворожійним картам,
І місяцеві, і зіркам.
Її тривожили ознаки;
Звичайне явище усяке
Вістило їй добро чи зло,
І груди предчуття пекло.
Маніжний кіт, було, вмиває
Свій писок лапками,— вона
Напевно вже по тому зна,
Що їдуть гості. Впливає
Ліворуч місяць - молодик,—
Вона, легкий стримавши крик,

VI

Тремтить і з жаху полотніє.
А як падучої зорі
Стріла огниста залеліє
У небі темному вгорі,—
Тоді Татьяна поспішала,
Ще поки зірка та не впала,
Шепнуть бажання серця їй.
Коли, було, чернечий стрій
Вона побачить на дорозі,
Чи заєць у єдину мить
Дорогу їй перебіжить,—
Жахливій вірячи загрозі,
Вона не знала вже й сама,
Чи є рятунок, чи нема.

VII

Що ж? Потаємний чар ловила
Вона і в страхах самих.
Так нас природа сотворила
У суперечностях своїх.
Святки! Пора, для серця мила!
Ворожить молодь легкокрила,

Котрій нічого ще не жаль,
Перед котрою ясна даль
У світ прослалася великий;
Старі при вході ґробовім
Ворожать оком півсліпим,
Усе вже стративши навіки;
Надія бреше тим і тим
Дитячим лепетом своїм.

VIII

Татьяна стежить пильним зором
За воском жовтим у воді;
Він їй чудним своїм узором
Чуття бентежить молоді.
Із блюда повного з водою
Обручки тягнуть за чергою,
І вийнялась обручка їй
Під старовинний спів такий:
*„Усяк там мужичок багатий,
Гребе лопатою срібло;
Кому співаєм, того зло
Минає!“* — Та віщує втрати
Протяжний, жалісний цей спів.
Миліша *киця* серцю дів.

ІХ

Морозна ніч; у небі ясно;
Тече величний хор світил
Так гармонійно, так прекрасно ...
В широкий двір, повз частокіл
Татьяна в сукні лиш виходить,
На місяць зеркало наводить,
Та в зеркалі холоднім він
Одбився тільки сам - один.
О!.. Сніг тріщить!.. То перехожий;
Вона на пальчиках біжить,
І голосок її бринить,
На флейту милозвучну схожий:
„Як ваше ймення?“ — їй не в тон
Одповіда він: Агафѳн.

Х

Щоб ворожити до світання
(Так няня радила зробить),
Стола на двох веліла Таня
У парні звечора накрить;
Та жах узяв нараз Татьяну.
І я — на згадку про Світлану —

Собі від ляку задривав...
Та що нам до дівочих справ?
Вона тремтливою рукою
Зняла одержу і лягла;
Сам Лель торкнувся їй чола;
А під подушкою м'якою
Дівоче зеркало лежить.
Затихло все. Татьяна спить.

ХІ

І сниться дивний сон Татьяні.
Їй сниться, ніби то вона
Іде по сніговій поляні;
Навколо ночі мла сумна;
В заметах сніжних перед нею
Водою сивою своєю
Реве, немов луна погроз,
Потік, що не скував мороз.
Татьяна бачить дві жердини:
Подоба згубного містка
Лежить над хвилями, хистка;
Край виру, що шумить і рине,
Спинилась дівчина, і страх,
І подив у її грудях.

XII

Як на негадану розлуку,
Гнівиться Таня на потік;
Нікого, хто подав би руку,
Її легкий почувши крик;
Аж тут замет заворушився,
І хто ж спід нього, появився?
Ведмідь кудлатий і тяжкий.
Татьяна: *ах!*— а він, страшний,
Реве—і лапу з пазурами
Простяг. За лапу мимохіть
Вона взялася, хоч тремтить,
І боязкими ступенями
Зійшла через місток на лід,
Біжить,— а він за нею вслід.

XIII

Татьяна кинулась тікати,
Легку прискорює бігу,
Та все біжить лакей кошлатий,
Провалюючись у снігу.
Він крекче, стогне від утоми;
Ліс перед ними; нерухомий

Похмурих сосон ряд стоїть...
Звисає низько з верховіть
Лапатий сніг; крізь віття голе
Осик, беріз і лип старих
Сіяє промінь зір нічних;
Шляху немає; гори й доли
Метелицею занесло,
Усе снігами повило.

XIV

Татьяна в ліс; ведмідь за нею,
Не відриваючи очей;
То сосна гілкою своєю
Її зачепить, то з ушей
Сережки вирве. Ніжка мила
В снігу хрусткому загубила
Маленький вогкий черевик;
Хустина впала в чагарник;
Вона її не сміє взяти,
Бо звір ступає їй услід;
Боронить їй дівочий стид
Край сукні навіть підійняти;
Біжить налякана, німа —
І сили бігти вже нема.

XV

Упала в сніг ; ведмідь квапливо
Вхопив нещасну і поніс
Нечулу, тиху, мовчазливу,
Через пустинний, дикий ліс.
Враз між дерев шалаш убогий;
Його з усіх боків 'обліг,
Усе покрив глибокий сніг,
І ясно світиться віконце,
І в шалаші і крик, і шум.
Ведмідь промовив: *тут мій кум;*
Погрійся, поки зійде сонце!
І в сніи просто він іде
І на поріг її кладе.

XVI

Нараз отямилась Татьяна:
Ведмідь подівсь не знати де;
Розмова за дверима п'яна,
Немов на поминках іде;
Її цікавість огорнула;
У шпарку Таня зазирнула —
І що ж там бачить?.. За столом

Потвори гомонять кругом:
З рогами там собача морда,
Голівка півняча мала,
Он суміш відьми та козла,
Он кістякова постать горда,
Он карлик, он дивує світ
На журавлиних лапках кіт.

XVII

Від дива й жаху серце мліє:
Он верхи рак на пауці,
Он череп на гусиній шиї
Стирчить в червонім ковпаці,
Вітряк навприсядки гасає,
Тріщить і крилами махає;
Сміх, гавкіт, крики, свист і стук,
І людська річ і кінський грюк!
Та диво вразило Татьяну:
В юрбі побачила чудній
Вона того, хто милий їй,—
Героя нашого роману!
Онєгін за столом сидить
І в двері спотайна зорить.

XVIII

Він знак подасть: і всі тупочуть;
Він п'є: всі п'ють і всі кричать;
Він засміється: всі регочуть;
Насупить брови: всі мовчать.
Він там хазяїн, річ видима,
І з пожвавленими очима
Татьяна, хоч іще тремтить,
Насміла двері прочинить...
Враз вітер поривом нежданим
Згасив тремтячий ряд огнів,
Жахаючи домовиків;
Онегін зором полум'яним
На них поглянув, далі встав
І до дверей попрямував.

XIX

І страшно стало; і квапливо
Метнулась Таня утікати,—
Несила! Рветься нетерпливо,
І з жаху хоче закричати,—
Дарма! Євгеній на порозі—
Перед потворами, в тривозі,

З'явилась діва; дикий сміх
Перекотився; очі всіх,
Копита, хоботи пістряві,
Всі роги та хвости чудні,
Всі ікла й пальці костяні
Всі вуса й язики криваві —
До неї! Вся страшна сім'я
Кричить одно: моя! моя!

XX

Моя! — сказав нараз Євгеній,
І все розвіялось, як дим,
Сама у темряві студеній
Татьяна зосталася з ним.
Нема й сліда страшної зграї,
Онегін Таню пригортає,
До лави у кутку веде
І голову свою кладе
Їй на плече; аж Ольга входить
І Ленський; огник враз майнув,
Онегін руку замахнув,
І дико він очима водить,
Грізні вигукує слова, —
Ні мертва Таня, ні жива.

XXI

І раптом гнівною рукою
Ножа Онєгін ухопив —
І Ленський пада; все імлоу
Заслалось; жахно продзвенів
У пільмі крик ... земля здригнулась ...
І Таня злякана проснулась ...
А ясне сонце вже зійшло
І крізь шибок замерзле скло
Промінням пурпуровим грає;
Немов Аврора, осяйна,
Легка, як ластівка дрібна,
В кімнату Ольга прибігає.
„Ну, — каже, — признавайсь мені,
Кого ти бачила ві сні?“

XXII

А та сестри й не помічає,
В постелі з книгою лежить,
Листки у ній перегортає
І, заклопотана, мовчить.
Хоч сторінки ті й не містили
Поетів чарівної сили,

Але й Вергілій, і Расін,
І Скотт, і Байрон, і Сенека,
І навіть Дамських Мод журнал
Будив у серці менший пал:
То, друзі, був Мартин Задека,
Глава халдейських мудреців,
Тлумач, одгадник людських снів.

XXIII

Цей мудрий твір, достойний шани,
Купець мандрований завіз,
І для мрійливої Татьяни,
По торзі мало не до сліз,
Оддав за три ще й половину,
Докинувши стару *Мальвіну*
І, від щедротної руки,
Ладу базарного байки,
Граматику, дві Петріади
Та Мармонтеля третій том.
Задека, порваний кругом,
Для Тані — джерело розради,
Всякчас він серце веселить
І нерозлучно з нею спить.

XXIV

Щоб зрозуміти сон таємний,
Татьяна книгу ту взяла
І зміст розгадувати темний
З тривожним серцем почала.
Вона порядком абетковим
Находить слово там за словом:
Бір, буря, вал, ведмідь, гора,
Місток, метелиця, мара
І далі. Та Мартин Задека
Сказав лиш дівчині сумній,
Що у житті судилась їй
Путь невесела і далека.
По тому кілька днів вона
Була печальна й мовчазна.

XXV

Та от багряною рукою
Світанок з ранішніх долин
Виводить з сонцем за собою
Веселе свято іменин.
Ще зранку Ларіни стрічали
Гостей - сусідів; під'їжджали

Вони в кибитках, у бричках,
В тяжких дормезах і в санях.
Весь дім у гаморі, в тривозі;
Десятки одягів і лиць,
Собачий гавкіт, писк дівиць,
Шум, гомін, натовп на порозі,
Уклони, поцілунки, сміх,
Крик годувальниць, плач малих.

XXVI

Пан Пустяков, масний та ситий,
З товстою жінкою приспів;
Гвоздін, хазяїн знаменитий,
Володар голих мужиків;
Скотініни червонощокі
З дітьми, що меншому два роки,
Тридцятий — старшому пішов;
Франт повітовий Петушков;
Мій брат двоюрідний Буянов,
В пуху, в кашкеті з козирком
(Усім відомий він кругом),
І радник вислужений Флянов,
Шахрай, хабарник, лепетун,
Обжера, блазень і брехун.

XXVII

З сім'єю пана Харлікова
З'явивсь в рудому парику
Мосье Тріке, що із Тамбова
Прибув у глушину сільську.
Француз правдивий, він зарані
Куплет приготував Тат'яні
На спів, що знали й ви самі:
*Réveillez vous, belle endormie.*¹
В кінці старого альманаху
Містився давній цей куплет;
Тріке, догадливий поет,
Його на світ явив із праху,
І сміло— замість *belle*² Nina
Поставив *belle Tatiana*.

XXVIII

Аж от, серед вітань веселих,
Панянок вистиглих кумір,
Утіха матушок дебелих,
Приїхав ротний командир.

¹ Просніться, сонлива красуне.

² Красива, гарна

Ввійшов ... Ах, новина велика!
Приїде полкова музика!
Наказ полковника такий.
О, радість: буде бал гучний!
Дівчиська загодя стрибають!
Та мить обіду надійшла,—
Простують пари до стола,
Панни з Татьяною сідають;
Мужчини—проти. Хрест кладуть
І круг стола як рій гудуть.

XXIX

Притихли голоси веселі,
Уста жують. З усіх боків
Бринять чарки, гримлять тарелі,
Лунає передзвін ножів.
Та незабаром гості знову
Здіймають запальну розмову.
Ніхто не слухає, кричать,
Сміються, сваряться, пишать.
Враз двері навстіж.— Ленський входить
І з ним Онегін. „Пізно як!“ —
Кричить хазяйка. Чемно всяк

Гостям новим стільці відводять,
Велика метушня зайшла;
Двох друзів садять до стола.

XXX

Вони сидять навпроти Тані,
Бліда як місяць - мрлодик,
І тріпотливіша від лані
Вона, не зводячи повік,
Немов застигла. Дише важко,
Горить огнем. Їй душно, тяжко;
Вітань запізнених гостей
Вона не чує; із очей
Сльоза политися готова;
От - от зомліть вона могла,
Але до рук себе взяла
І, тихо прошептавши слово,
Мовчуща, при столі гучнім
Лишилась в розпачі німім.

XXXI

Всіх явищ трагіко - нервівних,
Зомлінь дівочих та плачів,

Як ворогів своїх одвічних,
Євгеній здавна не любив.
Гостей веселих рій шумливий
Уже гнівив його,— та діви
Тривога млосна і палка
Розлютувала дивака.
Ні, Ленському не подарує
Він цеї послуги повік!
Йому відплату він прирік —
І загодя вже тріумфує,
Тим часом він гостей усіх
Здіймає пбдумки на сміх.

XXXII

Звичайно, Таніну тривогу
Він не один помітить міг,
Та всіх цікавив, слава богу,
Під той час лиш пухкий пиріг
(На горе, трохи солонавий).
Та от, після м'ясної страви,
Перед солодким блан - манже
Цимлянське подають уже;
За ним чарки тонкі, довгасті,
Як ніжна талія твоя,

Зізі, укоханко моя,
Кристал душі моєї, щастя,
Любові звабної фіал,
Що виклика́ла п'яний шал!

XXXIII

Пляшки засмолені відкрито
З веселим ляското́м; вино
Шипить; поважно й гордовито,
Куплетом мучений давно,
Мосье Тріке встає; розмова
Нараз ущухла бенкетова.
Татьяна ніби нежива;
Француз, фальшуючи, співа
Куплет свій. Оплески і крики
Його вітають. Віддала
Уклін Татьяна, як могла,
Поет і скромний, і великий
За неї перший чарку п'є
І їй куплет передає.

XXXIV

Зайшли привіти, побажання;
Складає Таня дяку всім;

Євгеній мусів привітання
Сказати теж, але чудним
Жалем забилося серце в нього,
Побачивши її тривогу,
Він мовчки уклонився їй,—
Та дивно глянув іспід вій.
Хто зна — чи на сердечні болі
Він спочуття в ту хвилю мав,
Чи, може, лиш кокетував;
Хто знає, мимохіть чи з волі,
Та ніжність погляд той явив:
Він серце Тані оживив.

XXXV

Всі до вітальні йдуть шумливо,
Встають, стільцями грюкотять;
Так бджоли з улика на ниву
З гудінням радісним летять.
Задовольнившись обідом,
Сусід сопе перед сусідом;
Розмова дам — при коминку;
Панянки шепчуться в кутку;
Столи зелені вже накрили:
Завзятих кличе картярів

Бостон і ломбер стариків
І віст, ще й досі серцю милий,—
Одноманітні з давнини
Нудьги жадібної сини.

XXXVI

Вже восьмий робер догравали
Герої віста; сім разів
Вони місця переміняли,—
І чай приносять. Я злюбив
Час визначать обідом, чаєм,
Вечерею. Години знаєм
Ми з певних на селі прикмет:
Тут шлунок — вірний наш Бреget;
До речі, висловлюю признання,
Що мѣву я свою веду
Так само часто про їду,
Напитки, бенкети, гуляння,
Як сам божественний Омір,
Він, тридцяти століть кумір!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Круг столу гречно посідали
Панянки — мирно чаювать,

Аж несподівано із зали
Фагот із флейтою бринять.
Утішений музики громом,
Забувши чашку чаю з ромом,
Паріс тутешній, Петушков
До Ольги прудко підійшов,
До Тані— Ленський, Харлікову,
Панянку переспілих літ,
Бере тамбовський наш піт,
Помчав Буянов Пустякову,
І в залу висипали всі,
І бал пишається в красі.

XL

Колись у цьому я романі
(Початок раджу пригадать)
Хотів на жвавий лад Альбані
Бал петербурзький описать;
Шкода! Удавшись в марнослів'я,
Про дамські ніжки лиш зумів я
Припом'янути в тих рядках.
По ваших люблених слідах,
О ніжки, годі вже блукати!
Пора, забувши юні дні,

Набратись розуму мені,
Діла і мову виправляти,
І в зошиті під знаком п'ять
Ліричні відбіги стримать.

XLI

Одноманітний і безумний,
Як вихор юних днів і мрій,
Кружляє вальсу вихор шумний,
Мелькають пари по одній.
Провчити Ленського поклавши,
Онегін, усміх заховавши,
Іде до Ольги, стан обвив,
У бистрім танці закрутив
І на стілець її саджає,
Тихенько, ніби віч - на - віч,
Про те, про се заводить річ,
І знов танець розпочинає.
Всім диво. Володимир сам
Не хоче вірити очам.

XLII

Мазурка розляглась. Бувало,
Як загримить мазурки звук,

У пишній залі все дрижало,
Ламав мостини закаблук,
Тряслися, деренчали рами;
Тепер не те: і ми, і дами
Паркетом плинемо сковзьким;
Лишень у закутку глухім
Мазурка й досі зберігає
Ознаки давні: і стрибки,
І довгі вуса, й каблуки
Ті самі; тут їх не змінє
Химерна мода, наш тиран,
Біда сучасних росіян.

XLIII. XLIV

Буянов, братик мій завзятий,
Враз до Онегіна підвів
Татьяну й Ольгу,— вибирати
Одну до танцю повелів.
Онегін Ольгу вибирає,
Схилившись, ніжно промовляє
Якийсь банальний мадригал,
І руку тисне. Юний пал
Дівочих гордощів розлився

Рум'янцем на її щоках.
Все бачив Ленський. У грудях
Огонь ревний розгорівся;
Проте, стримавши гнівний тон,
Він кличе Ольгу в котильйон.

XLV

Не може Ольга. Що?—Не може?
Так, так, бо слово вже дала
Онегину. О боже, боже!
Що чує він? Вона могла ...
Іще дитя,—а вже зрадлива,
Уже кокетка пустотлива!
Уже навчилась хитрувать,
Уміє слово вже ламать!
Яка образа і покара!
Мов грім серед ясного дня! —
Він вибіг, скочив на коня
І мчить. Пістолетів пара,
Дві кулі —рада лиш одна,
Щоб змити кривду цю до дна!

ГЛАВА ШОСТА

Là, sotto i giorni nubilosi e brevi,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.

*Petr.*¹

I

Онегін, з Ольгою сидівши,
Відсутність друга постеріг;
Бажання помсти вдовольнивши,
Нудьгу прогнати він не міг.
За ним і Ольга позіхала,
Очима Ленського шукала,
І безкінечний котильйон
Її томив, як прикрий сон.
Нарешті кличуть до вечері.
Постелі стелять: для гостей
Широке місце від сіней
Аж до дівочої, по двері.
Один лише Онегін мій
Додому вирушив мерщій.

¹ Там, де під туманними і короткими днями,
народиться плем'я, якому не боляче вмирати.
Петрарка.

II

Все спить: у залі для гостини
Хропе дебелий Пустяков
Біля дебелої дружини.
Гвоздін, Буянов, Петушков
І Флянов, трохи занепалий,
В їдальні на ніч полягали,
А на долівці, у кутку —
Тріке в фуфайці й ковпаку.
Панянки в горницях Татъяни
Та Ольги сплять невинним сном.
Сама журливо під вікном,
Повита променем Діани,
Татъяна лиш не спить бліда,
На темне поле погляда.

III

Його негадана поява
І ніжність погляду чудна,
І мова з Ольгою ласкава,—
Таке це дивне все! Вона
Його не може зрозуміти;
Та як у серці погасити

Пекучі ревності! Стиска
Їй серце, як страшна рука,
Невтримна мука; мов безодня
Під нею чорна клекотить.
„Загину,— шепче.— Не страшить
Мене ця думка. Хоч сьогодні
Ладна піти я на загин,
Коли того бажає він!“

IV

Вперед, вперед, моя істор'є!
Особа кличе нас нова.
В п'яти верствах од Красногор'я,
Де виріс Ленський, прожива
Та благоденствує й донині
По-філософському в пустині
Зарецький, за минулих днів
Отаман зграї картярів,
Гультай і зух, трибун трактирний,
Тепер — з початком сивини —
Сімейства батько без жони,
Надійний друг, поміщик мирний
І навіть чесний чоловік:
Так виправляється наш вік!

V

Облесний люд колись в околі
Його за смілість вихваляв:
На п'ять він сажнів із пістоля
У туза, далебі, влучав.
Та й те сказать, у справжнім бої,
Одваги повний огняної,
Він одзначився, серед дня
В багно звалившись з коня,
Мов хлюща п'яний, і дістався
В полон французам без тривоги!
Новітній Регул, честі бог,
Що й знов би у неволю дався,
Щоб кожен ранок, по зорі,
Хилити наборг у Вері.

VI

Умів він друзів веселити,
Дурного підіймать на сміх,
Розумного у дурні шити,
Ще й часом на очах у всіх,
Хоч деякі дотепні штуки
І не минались без науки,

І він, на радість ворогам,
Вклепатись часом міг і сам.
Він майстер був посперечатись,
І гостро, й тупо відказать,
І передбачливо мовчать,
І передбачливо змагатись,
Підбити друзів молодих
І на бар'єр поставить їх,

VII

Або до миру нахилити,
Щоб пообідати в гурті,
А потім наклеп розпустити,
Як то поводитьсь в житті.
*Sed alia tempora!*¹ Буяння
(Як і солодкий сон кохання)
Минає по весні людській.
Як я сказав, Зарецький мій
Під тінь черемшин та акацій
Від бур сховався під кінець
І там, як істинний мудрець,

¹ Але часи інші!

Капусту садить, мов Горацій,
Качок розводить та гусей
І учить азбуки дітей.

VIII

Був не дурний він; мій Євгеній,
Не шанувавши серця в нім,
Любив думки його — не вчені,
Та глуздом натхнуті живим.
Він залюбки з ним зустрічався,
Отож ніяк не здивувався,
Коли об ранішній порі
Сусіда вбачив на дворі.
Той увійшов, почав розмову,
Почавши, скоро сам урвав
І, усміхаючись, подав
Йому записку юнакову.
Онегін, ставши при вікні,
Проглянув літери дрібні.

IX

То був приемний, благородний
Короткий виклик чи *картель*:

Поет, узявши тон холодний,
Там кликав друга на дуель.
Онегін у недовгій мові
Того доручення послові
Сказав, що *завжди радий* він.
Оддавши ввічливий уклін,
Зарецький вийшов із покою;
Багато дома мавши справ,
Він zostаватись не бажав.
А що ж Євгеній? Самотою
Себе він гостро засудив
Що нерозважно так чинив.

Х

І справді: зміркувавши строго,
Він визнав у думках своїх,
Що досить наробив лихого:
Поперше, підійняв на сміх,
Досаді давшись понад міру,
Любов несміливу і щиру;
Подруге: хай собі юнак
Шаліє; це ж природно так
У раннім віці. Занехаяв
Євгеній дружбу, що велить

Себе в цій справі проявить
Не м'ячиком дурних звичаїв,
Не самолюбним хлопчаком,
А мужем з честю та умом.

XI

Він мав би злагоду явити,
А не їжачитись як звір.
Повинен був він пом'якшити
Юнацьке серце. „Та про мир
Тепер шкода вже і гадати...
До того ж—мислить він—завзятий
Устряв до цього дуеліст,
На брехні й наклепи артист.
Звичайно, я б знёважить радий
Всі вигадки лепетуна,—
Та людський сміх... юрба дурна“...
І от уже вам суд громади!
Пружина честі, наш кумір!
От владар світу з давніх пір!

XII

Тяжкого нетерпіння повний,
Поет на відповідь чекав,—

І от сусід багатомовний
Її з поважністю подав.
Тож любо ревності шаленій!
Боявся Ленський, щоб Євгеній
На жарт усього не звернув
І хитрощами не минув
Його погрозного пістоля.
Тепер умовлено, щоб їм
Зустрітись, при млині старім,
Де навзаєм судила доля,
Як тільки но займеться світ,
Ціляти в скроню чи в живіт.

XIII

Кокетку кленучи душею,
Кипучий Ленський намір мав
Не зустрічатись більше з нею;
То він на сонце поглядав,
То на годинник свій дивився —
І у сусідок опинився.
Таївши задуми свої,
Хотів збентежить він її,
Та де там! Оленька зустріла
Його на отчім рундуці

З веселим сміхом на лиці,
Немов надія легкокрила,
Рум'яна, жвава, чарівна,
Як і раніш була вона.

XIV

„Чому втекли ви так зарання?“ —
Від неї перший запит був.
І всі недавні почування
Бідаха змушений забув.
Що діять ревнощам жорстоким
Перед таким невинним оком,
Перед дитячим цим чолом,
Перед душі її теплом!..
І Ленський, чарами повитий,
Її кохання бачить знов,
І гнів у нього перейшов,
І він ладен її простити,
Тремтить і не знаходить слів;
Він знов щасливий, знов ожив...

XV. XVI. XVII

Сумний, нахмурений, похилий
Від дум, що мучать і гнітять,

Не має Володимир сили
Вчорашнє Ользі нагадать.
Він мислить: „Буду їй спаситель;
Не стерплю я, щоб спокуситель
Огнем зітхання і похвал
Збудив у ній гріховний пал;
Щоб ніжну лілії стеблину
Гробак отруйний підточив,
Щоб дворанковий квіт одцвів,
Розцвівшися наполовину“.
Це значило, читачу мій:
Піду я з другом на двобій.

XVIII

Коли б то знав він, що за рана
Татьяну мучила й пекла!
Коли б то відала Татьяна,
Коли б дізнатися могла,
Що за холодний склеп могили
Змагається з Ленським вийде милий,—
Ах, може б ще її любов
Їм дружбу повернула знов!
Але чуття її палкого
Іще ніхто не відкривав,

Онегін, знаючи, мовчав;
Вона усе таїла строго;
Одна б лиш няня знать могла,
Коли б догадлива була.

XIX

То гомінкий, то сумовитий,
Весь вечір Ленський примхував;
Та звісно — муз натхнені діти
Усі такі: то він сідав,
Нахмурившись, за клавікорди
І брав на них самі акорди,
То, в Ользі утопивши зір,
Шептав: щасливий я, повір!
Та час додому. Обіллялось
Враз кров'ю серце, повне мук,
Як він виходив на рундук,
І ніби навпіл розірвалось.
Вона в обличчя зазира:
„Що з вами?“ — „Так!“ — і геть з двора.

XX

Удома він свої пістолі
Оглянув, потім заховав,

І, щоб утішить в серці болі,
При свічці Шіллера читав;
Та мисль одна його тривожить,
Чуття примовкнути не можуть,
І Ольги образ чарівний
Стоїть в очах, немов живий.
Тож книгу Ленський закриває,
Бере перо; його рядки,
Бредні любовної зразки,
Дзвенять і ллються. Їх читає
Поет в ліричному огні,
Як Д(ельвіг) п'яний в час гульні.

XXI

Ті вірші й досі уціліли,
На спогад перейшли мені:
„Куди, куди ви відлетіли,
Весни моєї красні дні?
Що день новий мені готує?
Його даремно зір мій ловить,
В глибокій тьмі таїться він.
Байдуже: є закон один.
Впаду я, вражений стрілою,
Чи мимо пролетить вона,—

Все благо : діяння і сна
Свій час надходить за чергою;
Благословен і день ясний,
Благословен і час нічний !

XXII

Заграє промінь зоряниці,
І день яскравий заблищить,
А я — в таємну тінь гробниці
Зійду, як доля повелить,
І пам'ять юного поета
Поглине тиховода Лета,
Забуде світ мене; а ти
Чи прийдеш, діво краси,
Сльозьми скропити вінця урни
І думать: він мене любив,
Мені єдиній присвятив
Сумного дня світання бурне !
О друже мій, о раю мій,
Прийди, прийди, навік я твій !..“

XXIII

Так в'яло й *темно* він, читачу,
Писав (це романтизмом звуть,

Хоч романтизму тут не бачу
Ні трохи я; та далі в путь!)
Аж перед ранньою порою,
Схилившись тихо головою,
На моднім слові *ідеал*
Заснув він, вичерпавши пал;
Та тільки сонна одволога
Йому торкнулася чола,—
Сусіда постать увійшла
І каже Ленському з порога:
„Вже сьома: уставати час;
Онегін, певно, жде на нас“.

XXIV

Та помилявся він: Євгеній
В той час немов убитий спав;
Уже в напівімлі студеній
Аврору півень привітав,—
Онегін спить собі глибоко.
Вже сонце котиться високо
І сніг летючий мерехтить
І в'ється,— він іще лежить,
М'якою ковдрою покрившись,
Іще над ним літає сон.

Нарешті шовк легких запон
Він одкриває, пробудившись,
І бачить, що давно пора
Йому рушати із двора.

XXV

Він швидко дзвонить. Прибігає
Француз Гільйо, його слуга,
Халат на пана накидає,
Надіть пантофлі помага.
Спішить Онегін одягатись,
Слузі наказує зібратись
Із ним в дорогу снігову,
Шкатулу взявши бойову.
Готові коні нетерпливі.
Він сів і до млина летить.
Примчались. Він слугі велить
Лепажу вироби жахливі
Нести за ним,— а коням стать,
Де в полі два дубки стоять.

XXVI

Тим часом як у неспокої
Фатальних Ленський ждав хвилин,—

Знавець механіки сільської,
Зарецький правив щось про млин.
Аж от Онегін. Він пробачить
Їх просить. „Але що ж це значить,
Мій пане? Де ваш секундант?“—
В дуелях класик і педант,
Методі вірний був Зарецький
І дозволяв людину в рай
Послать не на галай - балай,
А як велить закон мистецький.
Як наші предки завели
(За це він вартий похвали).

XXVII

„Мій секундант? Прошу, панове;
Ось він, monsieur Guillot, мій друг,
Я певен, згодитесь його ви
Прийняти в наш високий круг,
Хоч невідома він людина,
Та чесний, далєбі, хлопчина“.
Зарецький щось пробурмотав,
Онегін Ленського спитав:
„Що ж, почнемо?“— „Я рад почати“.
Пішли за млин. Зарецький взяв

*Хлопчину чесного, почав
З ним договора укладати.
Тим часом вороги самі
Стояли, хмурі та німі.*

XXVIII

Так... вороги! Чи то ж давно їм
Серця ненависть повила?
Чи то ж давно із супокоем
Трапезу, мислі і діла
Ділили друзі? Нині крові,
Неначе вороги спадкові,
Жадають як в чудному сні,
Один одному в тишині
Вони готують кулю згубну...
А що, як засміяться вмиць,
Як рук своїх не багрянить,
Як розійтися миролюбно?..
Та серце слухати своє
Фальшивий сором не дає.

XXIX

От пістолети заблищали.
Гримить об шомпол молоток.

Дві кулі у цівки загнали,
І цокнув зведений курок.
От на полицю сіруватий
Посипавсь порох — і зубчатий,
Надійний креміль звівся знов.
За пень високий одійшов
Monsieur Guillot зніяковілий.
Останні сказано слова.
Ретельно кроків тридцять два
Зарецький виміряв умілий;
Плащі двобійники зняли
І пістолети узяли.

XXX

„Тепер зіходьтесь“.

І поволі,
Спокійно, твердо, в тишині,
Бони, стискаючи пістолі,
Пройшли чотири ступені.
Чотири сходини смертельні.
Як приписи велять дуельні,
Євгеній зброю підійняв
І націлятися почав.

Ще п'ять ступнів — одна хвилина —
І Ленський теж підводить бронь,—
Та раптом вибухнув огонь —
Онегін вистрілив... Година
Прийшла рокована: поет
Безмовно ронить пістолет,

XXXI

Кладе собі на груди руку
І падає. Туманний зір
Відображає смерть, не муку.
Так іноді по схилу гір,
У сяйві раннього світила,
Поволі пада сніжна брила.
Облитий холодом страшним,
Онегін нахиливсь над ним,
Говорить кличе... та намарне:
Його немає вже. Співець
Найшов дочасний свій кінець!
Дихнула буря, квіт прегарний
Зів'яв на ранішній зорі,
Погас огонь на вівтарі!

XXXII

Недвижно він лежав. Таємна
Була печать його чола.
В грудях димилась рана темна
І струмнем відти кров текла.
Ще тільки но хвилину тому
Він жив в натхненні молодому,
Ненависть відав і любов,
Цвіло життя, кипіла кров;
Тепер, як в домі спорожнілім,
Запала вічна тишина;
Сім'я роз'їхалась гучна,
Забито двері, вікна білим
Замазано. Усюди тьма.
Хазяйки і сліда нема.

XXXIII

Приємно вістрям епіграми
Невдаху - ворога дражнить,
Коли, сердитий до нестями,
Схиливши роги, він стоїть
І в дзеркалі свого виду
Пізнать не хоче, повен стиду,

Або в простоті визнає:
Обличчя, друзі, це моє!
Ще приємніше сталь холодну
На нього тихо підіймать
І в білий лоб йому цілять,
Узявши відстань благородну,
Та розлучить його з життям,—
Навряд чи це приємно вам.

XXXIV

Коли ж од вашого пістоля
Ваш юний приятель поліг,
Що слова, може мимоволі,
Стримати на устах не міг
І вас образив при чарчині,
Чи й сам, піддавшись хвилині,
Вас гордо викликав на бій,—
Скажіть: які в душі своїй
Ви затаїли б почування,
Його уздрівши на землі
З печаттю смерті на чолі,
Як непорушний, без дихання,
Поволі він закостенів
І вже не чує марних слів?

XXXV

Страждання сповнених тяжкого,
Євгеній схилений поблід,
На друга дивлячись німого.
„Ну, що ж? Умер“,— сказав сусід.
Умер!..— Страшне почувши слово,
Здригнувсь Онегін і раптово
Покликав слуг своїх іде.
Зарецький бережно кладе
На сани труп похолоділий,
Додому клад везе страшний.
Почувши мертвого, як стій
Од жаху коні захропіли,
Удила мочать і гризуть
І, як стріла, помчали в путь.

XXXVI

Вам жаль поета, друзі милі:
У самім розквіті надій,
У свіжій молодості й силі,
Дитя в дорозі життьовій,
Зав'яв! Де молоде буяння,
Де благородне поривання

Чуттів і мислів молодих,
Високих, ніжних, огняних?
Де хвилі бурної любові,
Жадоба чесного труда
І страх пороку і стида,
І ви, примари юнакові,
Еи, мрії першої весни,
Поезії святої сні! »

XXXVII

Можливо, для добра людського
Чи хоч для слави він родивсь,
І одзвін співу голосного,
Не умовкаючи б, котивсь
У даль віків. По сходах світу
Він на вершину гордовиту
Ступив би, гордість поколінь.
Його многострадальна тінь
Понесла б, може, із собою
Святу, велику таїну,
Животворящу і ясну,
І за могильною стіною
Не долетить прославний дзвін,
Благословення всіх племін.

XXXVIII. XXXIX

А може й так: поета ждало
Звичайне на землі життя.
Натхнення б юне відбувало,
Огонь би згас без вороття.
Багато в чім би він змінився,
Розстався з музами, женився,
Ріжки б на лоб собі придбав,
В халаті б жив та поживав,
Спізнав би світ цей без омани,
Пив, їв, товстішав, спав, потів,
В подагрі ногу волочив
І врешті, як отець коханий,
На ліжку б вік свій закінчив
Між баб, дітей та лікарів.

XL

Та хай у далечі темніла
Чи інша доля, чи така,—
Поета мрійного убила,
Читачу, другова рука!
Є місце: в тиші староденній,
Де жив улюбленець натхнення,

Корінням дві сосни зійшлись;
Струмки під ними розлились
І в луг розбіглись недалекий.
Там ратай любить спочивать
І жниці воду набирать
Опівдні у дзвонисті глеки;
Там під покровом верховіть
Немудрий пам'ятник стоїть.

XLI

Під ним (як дощик починає
Весняний прибивати пил)
Про Волгу - матінку співає
Пастух, ладнаючи постіл,
І городянка чепуриста,
Прибувши спочивати з міста,
Як верхи приїздить вона,
Між нивами сама - одна,
Коня свого там зупиняє,
І, від лиця одвівши флер,
Наймення того, хто помер
Очима бистрими читає,—
І сльози, блиснувши спід вій,
Туманять ясні очі їй.

XLII

І тихо їде в чистім полі,
Пойнята мріями, вона
Тоді про Ленського, про долю
Думки снувати почина.
Гадає: „як то Ольга нині?
Тужила довго в самотині,
Чи скоро сліз пройшла пора?
І де тепер її сестра?
Де той відлюдник і злостивець,
Той ворог модний модних дам,
Дивак, розсварений з життям,
Поета юного убивець?“
Колись, за кілька, може, літ,
Складу про все докладний звіт,

XLIII

Та не тепер. Хоч я, читачу,
Мого героя і люблю,
Та інший час йому призначу,
А зараз кину без жалю.
Літа до прози нахиляють,
Грайливу риму проганяють,

І я за нею — жаль сказати —
Став лінивіше упадати.
Нема колишньої охоти
На давній віршувати лад;
Нових думок суворий ряд,
Нові, неznані ще турботи,
В житейськiм шумі, в тишині
Тривожать мирний сон мені.

XLIV

Спізнав я інші поривання,
Спізнав невідану печаль;
Нема для перших уповання
А давньої печалі жаль.
О де ви, де, солодкі мрії?
Де ваша рима, молодії?
Невже і справді під кінець
Зав'яв юнацький мій вінець?
Невже признати довелося
Без журних елегійних слів,
Що не вернуть весняних днів
(Як жартома казав я досі)?
Невже зав'яв мій юний цвіт?
Невже надходить тридцять літ?

XLV

Так, південь мій настав, панове,
Це мушу вам сказати я,
Що ж, попрощатись я готовий,
О мила юносте моя!
Спасибі за хвилини щасні
За сум, за пориви прекрасні,
За бурі, за бенкетний грім,
За все, за все в житті моїм —
Спасибі щире. В самотині
У шумі людським я прожив
З тобою досить любих днів.
Доволі! З чистим серцем нині
В нову я вирушаю путь,
Пора настала віддихнуть.

XLVI

Дай оглянусь. Прощайте, ниви,
Де в тиші пропливали дні,
Де знав я пристрасті, щасливий,
Чи марив у лінивім сні.
А ти, натхнення, ти, крилате,
Тебе прошу я прилітати,

Дрімоту серця оживляй,
У закуток мій прилітай,
Не дай заснуть душі співцевій,
Похолодіти й зачерствіть,
А далі й зовсім скам'яніть
У людській метушні дешевій,
У цім багнищі, де загруз
Між друзів і служитель муз!

ГЛАВА СЬОМА

Москва, Росії дочко люба,
Де рівну ми тобі найдем?

Дмитрієв

Як рідну не любить Москву?

Баратинський

Сердиті на Москву! з мандрівки
недарма!

Де ж ліпш?

Де нас нема.

Грібєєдов

I ..

Весняним гонені промінням,
Із гір потоками сніги
Вже позбігали з буркотінням

На позаливані луги.
Крізь ясний сон природа мила
Свій ранок усміхом зустріла;
Палають сині небеса;
Лісів прозора ще краса
Немов би пухом зеленіє.
На поле бджілка золота
Збирати подать виліта,
Долина сохне і рябіє,
Стада шумлять, і соловей
Співає в німоті ночей.

II

О весно, весно! Час любові!
Який несеш мені ти сум,
І томне хвилювання крові,
І хвилювання томних дум!
З яким тяжким замилюванням,
Я упиваюся диханням
Солодковійної весни,
Серед сільської тишини!
Чи не для мене раювання,
І все, що серце веселить,

Все, що сіє, що блищить,
Утому лиш і нудьгування
Вливає в душу цю німу,
Що всюди бачить тільки тьму?

III

Чи ми не раді повороту
Листків, опалих вѳсени,
Гірку лиш чуємо скорботу
В новому шелесті весни;
Чи наше око, що вбачає,
Як цвіт природи воскресає,
Пригадує зів'ялий цвіт
Навіки вмерлих наших літ?
І, може, серце наше знову
У поетичнім видить сні
Своєї молодості дні,
І далеч мрії загадкову,
І образ милої живий,
І ніч, і місяць чарівний...

IV

Не гайтесь, лінюхи дрімливі,
Епікурейці - мудреці,

Ви, учні Левшина щасливі,
Ви, тиші красної співці,
Ви, сел околишніх Пріами,
І ви, чутливо - ніжні дами,
Весна до себе кличе вас,
Тепла, квіток, роботи час,
Пора гулянок в чистім лузі,
Пора спокусливих ночей.
В поля, утіху для очей,
Спішіть, спішіть, кохані друзі!
В бричках, каретах, на візках,
Міський отрушуючи прах!

V

І ви, читачу мій ласкавий,
В своїй колясі виписній
Покиньте городські забави,
Порі пристойні зимовій,
З моєю музою легкою
Над безіменною рікою
Послухаємо шум дібров;
Там час Онегіна ішов
У добровільному вигнанні,
Там супокій він заживав,

Там недалеко він спізнав
Обличчя молодої Тані.
Він звідти виїхав тепер...
Але слідів гірких не стер.

VI

Між гір, що піднесли півколом,
Туди ходімо, де струмок,
В'ючись, біжить зеленим полем
Крізь юний липовий гайок.
Там ніжна пісня солов'їна
Дзвенить всю ніч; цвіте шипшина
І чути плескіт джерела —
Плита могильна там лягла
В тіні двох сосон пристарілих,
І напис так нам промовля:
„Взяла тут Ленського земля,
Що згинув рано смертю смілих,
Тоді то, у таких літах.
Хай мирно спить поетів прах!“

VII

Там віти сосна похиляє,
І ранній порив вітерця,

Бувало, там вінок гойдає
Над гробом бідного співця.
Бувало, пізньою порою
Сестра приходить із сестрою,
І плачуть в сяєві нічнім
Удвох над каменем тяжким.
Та нині... пам'ятник журливий
Забуто. Тиша скрізь німа.
Вінка на сосні вже нема.
Пастух лиш немощний і сивий
Сидить там, лико плетучи
Та пісню довгу ведучи.

VIII. IX. X

Мій бідний Ленський! Сумування
Було не довге по тобі;
Не молодій, квітучій панні
Без краю плакати в журбі.
Шкода! Найшовся скоро другий,
Що юне серце, повне туги,
Любовним шепотом приспав,
Улан її зачарував,
Улан скорив її красою...
І наша Оля під вінцем,

З ним поруч перед віттарем,
З похиленою головою,
З огнем в опущених очах,
Таїть усмішку на устах.

ХІ

Мій бідний Ленський! За межею,
Де вічність криє таїну,
Чи засмутився ти душею,
Фатальну вчувши новину,
Чи, може, тихі води Лети
Приспали муки всі, поете,
І в сні блаженному твоїм
Здається світ увесь німим?..
Так! Забуття чекає в гробі
Усіх нас. Мовкне відгук слів
Коханок, друзів, ворогів,—
І тільки в непристойній зlobі
Хор спадкоємців не вгава,
Свої доводячи права.

ХІІ

Тож скоро любий голос Олі
В родині Ларіних змовка.

Улан, своїй покірний долі,
Із нею їде до полка.
Слізьми гіркими умивавшись,
Старенька, з донею прощавшись,
Здавалось, ледь жива була,—
А Таня плакати не могла,
Лише смертельно поблідніло
Її лице з таємних мук,
Коли всі вийшли на рундук,
І все, прощаючись, шуміло
Округ карети молодих,
Проводячи в дорогу їх.

XIII

І оком, сповненим туману,
Вона дивилась їм услід...
Шкода! Покинула Татьяну
Подружка найлюбіших літ,
Її голубка яснокрила,
Її сестра, порада мила,
У даль полинула навек,
Як голос долі їй прирік.
Мов тінь, вона без цілі бродить,
Зорить на опустілий сад...

Ніде, ні в чім нема відрад,
І думам пільги не знаходить
Вона в приглушених сльозах,—
І рветься серце у грудях.

XIV

І в цій жорстокій самотині
Сильніш любов її горить,
І про Онегіна віднині
Говорить серце їй щомить.
Уже його їй не стрічаги,
Вона повинна прокличати
Того, хто Ленського убив.
Та вмер поет... туман покрив
Про нього спомин... Наречена
Уже за іншого пішла...
Поета пам'ять проплила,
Як диму смужка золочена,
Два серця тільки ще за ним
Сумують, може... Що по тім?

XV

Був вечір. Небо меркло. Води
Струмились тихо. Хрущ гудів.

Уже змовкали хороводи;
Уже за річкою горів
Огонь рибальський. В полі чистім,
У сяйві місяця срібlistім,
Повита мріями, смутна
Татьяна довго йшла одна.
Ішла, ішла. Перед собою
Вона зненацька бачить дім,
Село й діброву попід ним,
І сад над світлою рікою.
Побачила — і серце в ній
Тривозі віддалось чудній.

XVI

Вагання душу їй сповняють.
„Піти вперед, піти назад?
Його нема. Мене не знають ...
Поглянути на дім, на сад“ ...
І з пагорба Татьяна сходить,
Дух затаївши; далі зводить
Зачудування повний зір ...
І входить на безлюдний двір.
Собаки кинулись на неї;
Двірських десятків хлопчиків

Приборкав розлютілих псів
І, пишний з послуги своєї,
Побившися за поділ прав,
Панянку під опіку взяв.

XVII

„Кімнати бачить я б хотіла ...“—
І до Анисї дітвора
Ключів просити полетіла;
Сама їх винесла стара,
І перед Танею блідою
Відкрила двері від покою,
І Таня входить в дім пустий,
Де жив герой наш молодий.
Спинилася: забутий в залі,
Кий на більярді спочивав,
На зм'ятім канапе лежав
Манежний прутик Таня далі;
Старенька їй: „А ось камін;
Тут пан сидить, було, один.

XVIII

Із ним обідав тут зимою
Небіжчик Ленський, наш сусід.

Сюди, паняночко, за мною.
Ось кабінет; після обід
Він тут, бувало, спочиває,
Свого прикажчика приймає;
Тут кофій пив він і читав ...
Тут і покійний проживав
Наш пан. Бувало, споминаю,
Він, щоб годину змарнувать,
Зо мною в дурня зволив грать,
Хай прийме бог його до раю,
І кісточкам в землі сирій
Хай дасть він мир і супокій!"

XIX

Татьяна в захваті невиннім
Навколо погляд водить свій,
Здається все їй неоцінним,
Усе томливу душу їй
Тяжкої сповнює відради:
І стіл, і мирний блиск лампади,
І книги в неладі кругом,
І ліжко, вкрите килимком,
І в шибі хмарка срібнорунна,
Що заглядає в кабінет,

І лорда Байрона портрет,
І лялька на стовпці чугунна
В трикутці, з грозовим чолом,
З руками, що лежать хрестом.

XX

Татьяна в келії-тій модній
Як зачарована стоїть.
Та пізно. Віє в темі холодній
Нічний вітрець. Діброва спить
Над стуманілою рікою;
Сховався місяць за горою,
І піліgrimці молодій
Пора вертатися мерщій.
Тож, потаївши хвилювання,
Не без того, щоб не зітхнуть,
Татьяна вирушає в путь,
Зложивши ключниці прохання,
Щоб їй у замку цім бувають
І книги тут самій читать.

XXI

Анісья провела Татьяну
Аж за ворота. День пройшов,

І героїня наша рано
З'явилась у садибі знов;
І в кабінеті мовчазному,
Віддавшись захвату чудному,
Нарешті зосталась одна,
І довго плакала вона.
До книг потому узялася.
Було їй спершу не до них,
Але дивочним вибір їх
Їй здався. Ревно віддалася
Вона друкованим рядкам;
Їй світ новий одкрився там.

XXII

Хоч нам відомо, що читання
Давно Євгеній розлюбив,
Однаке деякі писання
Іспід неласки він одвів:
То був співець Гяура знаний,
Та зо два, зо три ще романи,
Де відзеркалився наш час,
І де змальовано для нас
Його героїв досить вірно:
Без віри й честі у ділах,

З холодним серцем у грудях,
Химерам відданих безмірно,
Чия озліла голова
На марні дії порива.

XXIII

Відзначок нігтем там чимало
Було на книжних берегах,—
І око пильне оживало
Ще більше на таких рядках.
Татьяна з трепетом зважає,
Що мій Онегін відзначає,
На чім увагу він спинив
І з чим погодився без слів.
То там, то там на білім полі
Лишались олівця сліди,—
Душа Онегіна завжди
В них одбивалась мимоволі —
В короткім слові чи в гачку,
Чи в запитальному значку.

XXIV

Належну знайдено дорогу;
Дається Тані зрозуміть

Усе ясніше — слава богу, —
Кого судилось полюбить,
Кому віддати пал сердечний:
Дивак сумний і небезпечний,
Що в небі чи в безодні зріс,
Цей ангел чи гордливий біс, —
Що ж він? Наслідування вдале,
Нікчемна тінь? Невже бо він
В плащі Гарольдовім москвин,
Химер чужих тлумачник дбалий,
Слів модних збиранка нова?
Чи не пародія, бува?

XXV

Невже бо загадку збагнула?
Невже те *слово* — ось воно?
Час лине; дівчина забула,
Що дома ждуть її давно,
Де із сусідами розмова
Іде статечно вечєрова.
„Що діять? Таня не мала, —
Стара з кректінням почала. —
Молодша Олінька за неї.
Віддати заміж, далебі,

Пора,—але куди тобі!
Усім співає однієї:
Не вийду. І, завжди сумна,
Все бродить по лісах вона“.

XXVI

„Чи не закохана?“—„В кому бо?
Буянов—одкоша дістав.
За Петушкова—теж нелюбо.
Гусар Пихтін тут гостював;
Тож як до неї він лицявся,
Як наче бісик, увивався!
Я думала собі: ось - ось;
Куди там! Знову розійшлось!“
„Що ж, матінко, за чим же стало?
В Москву, на ринок відданок!
Там що ступінь, то й женишок“.
„Ох, батечку! Прибутків мало“.
„На зиму вистачить, а там
І я позичу радо вам“.

XXVII

Старенькій Лариній припала
Розумна рада до смаку,

І до Москви вона поклала
На зиму повезти дочку.
І Таня мліє від турботи.
На осуд світської пишноти
Провінціальний лад і стрій
Явити дівчині сільській,
І запізнілі вже убори,
І запізнілий склад речей;
Московських франтів і цирцей
Звернуть насмішкуваті зори!..
О страх! Ні, лучче в глушині,
В лісах промарнувати дні.

XXVIII

Тепер, прокинувшись зарання,
Біжить мерщій вона в поля,
І не таїть замилювання,
І потихеньку промовля:
„Прощайте, тіняві долини,
І ви, знайомі верховини,
І ви, знайомі дерева!
Прощай, красо небес жива,
Прощай, жива моя природо!
Міняю тишу милих дум

На блискотливий, марний шум!
Прощай і ти, моя свободо!
Куди, до чого лину я?
Що доля вирекла моя?"

XXIX

Проходки довшають дедалі.
Тепер то пагорб, то струмок,
Раніш без погляду zostали,
В ній будять тихий рій думок.
Вона як з друзями, з братами,
З гаями рідними, з лугами
Приходить ніжно розмовлять.
Та літа красні дні летять,
І осінь злото розсипає.
Природа трепетна, сумна,
Неначе жертва осяйна ...
Аж північ хмари наганяє,
Завила враз,—і от сама
Іде чаруюча зима.

XXX

Прийшла, розсипалась; жмутами
Повисла на гіллі дубів,

Лягла хвилястими ковдрами
У полі, навкруги горбів;
Зрівняла береги з рікою
Розпушеною пеленою;
Блищить мороз. І раді ми
З цих жартів матінки зими.
Не раде їй лиш серце Тані.
Вона не йде її стрічать,
Морозну куряву вдихать,
І першим снігом на світанні
Обличчя, груди, плечі вмить:
Зимова путь її страшить.

XXXI

Давно пора вже від'їздити,
Минувся і останній строк;
Вже верх новий давно прибитий
До рідко вживаних санок.
Обоз домашній, три кибитки
Везуть домашні всі пожитки,
Кастрюлі, дзиглики, скриньки,
Гриби, варення, сінники,
Перини та клітки з півнями,
Горшки, миски et cetera

Ну, досить різного добра.
Зібралась челядь і сльозами
Майбутню окропляє путь;
От вісімнадцять шкап ведуть,

XXXII

В боярські сани запрягають,
Сніданок варять кухарі,
З верхом кибитки накладають;
Сварки і гомін надворі.
На шкапі хмурій та кудлатій
Сидить фореитор бородатий.
Всі слуги збіглись до воріт
Панів проводити у світ.
От сіли, і під крик стокротний
Дідівські поповзли санки.
„Прощайте, затишні кутки!
Прощай, притулку мій самотний!
Чи ще побачимось колись?“ —
І сльози в Тані полились.

XXXIII

Коли освіті добродійній
Ми більше відведем границь,

То з часом (висновки надійні
Із мудро складених таблиць —
Літ за п'ятсот) дороги, певно,
Налагодить Росія ревно:
Шосейний переріже шлях
Її в найдальших напрямках,
Мости чавунною дугою .
Окриють вод блакитний шир,
Розриємо підніжжя гір,
Пройдем зухвало під водою,
І заведе хрещений мир
На кожній станції трактор.

XXXIV

Тепер нема цього ні трохи,
Мости занедбані гниють,
Блощиці в станціях та блохи
Заснути людям не дають;
У хаті, завжди холодній,
Високомовний, та голодний
На показ преїскурант висить,
Щоб апетит лише дражнить,
І повагом сільські циклопи
З напівзотлілим хвартухом

Лікують руським молотком
Легенькі вироби Європи,
І славлять бога, що завів
Дороги з безліччю ровів.

XXXV

Зате в зимові дні 'холодні
Їзда нам серце веселить;
Як вірш без думки в пісні модній,
Гладкий усюди шлях лежить.
Моторні в нас автомедони,
Стомити важко наших коней,
І верстви через гори й діл
Мелькають, ніби частокіл.
То Ларіна, щоб не платити
Прогонів, надто дорогих,
На шкапах їхала своїх,
І дівчина могла зажити
Нудьги дорожньої до дна:
Сім день промучилась вона.

XXXVI

Та вже близенько. Перед ними
Білокамінної Москви,

Як жар, хрестами золотими
Старі поблискують церкви.
Ах, друзі! З радістю якою
Побачив я перед собою
Півколо 'кам'яних домів,
Церков, чертогів і садів!
Як часто у гіркій розлуці
Печаль стрічаючи нову,
Я думав потай про Москву!..
Москва... О, скільки в цьому звуці
Для серця руського злилось!
О, скільки спогадів зійшлось!

XXXVII

Ось гай розрісся кучерявий,
Петровський замок свій фронтон
Над ним підносить, гідний слави.
Даремно ждав Наполеон,
Сп'янілий від бряжчання криці,
Коліноклонної столиці
З ключами древнього Кремля;
Ні, не пішла Москва моя
З похиленою головою.
Не свято, не гостинний дар,

Вона готовила пожар
Нетерпеливому герою.
Відсіль, забувши лік годин,
Дивився на пожежу він.

XXXVIII

Прощай, німотний свідку слави,
Що тут упала. Ну! Не стій,
Вперед! Уже стовпи застави
Біліють; от і по Тверській
Провінціальний повіз мчитьсЯ.
Мелькають скрізь баби, крамниці,
Будки, хлоп'ята, ліхтарі,
Двірці, сади, монастирі,
Бухарці, візники, городи,
Купці, халупи, мужики,
Бульвари, башти, козаки,
Аптеки, магазини моди,
Леви камінні при до́мах
І зграї галок на хрестах.

XXXIX. XL

Отож добрались до притулку,
Проїхавши чималий світ;

Близ Харитонія в заулку
Звернули сани до воріт
Старого дому. Без пишноти
Живе тут хора на сухоти
Московська тітка. До дверей
Біжить, стрічаючи гостей,
Старий слуга старої пані,
В подертім каптані калмик.
Лунає привітальний крик
Княжни на ветхому дивані,
З плачем старенькі обнялись,
І речі бистрі полились.

XLI

„Княжно, mon ange!“ — „Pachette!“ —
„Аліно!“
„Ну, хто б подумав?“ — „Як давно!“
„Надовго? — Серденько! Кузино!
Сідай — та дивно ж як воно!
Їйбогу, сцена із роману...“ —
„А це дочка моя, Татьяна“.
„Ах, і не віриться мені —
Немов я все це бачу в сні...“

А пам'ятаєш Грандісона?—
„Як, Грандісон?.. а, Грандісон!
Та де ж він? Знов таки як сон!—
„В Москві, неподаль Сімеона;
Кутю таки у мене їв;
Недавно сина він женив.

ХІІ

А той... та все пізніш розкажем ...
Гаразд? Усій її рідні
Ми Таню завтра ж і покажем.
Шкода, несила вже мені,—
Ох, волочу насили ноги.
Та ви намучені з дороги,
Ходімо разом одпочить,
Зморилась... у грудях болить...
Нелегко нині вже й радіти,
Отак, голубонько моя...
Вже ні на що не здатна я...
Старому гідко в світі жити...“
І тут, з утомою в очах,
Закашлялась вона в сльозах.

XLIII

Татьяні серце зворушила
Ласкавість хорої; та їй
Нова домівка все ж не мила,
Самотній мрійниці сільській.
Під шовком легкої запони
Вона в солодкім сні не тоне,
І рано - вранці передзвін,
Предтеча трудових годин,
Її з постелі підіймає.
Сідає Таня край вікна.
Поволі дніє; та вона
Ланів дідизних не вбачає:
Сіріють тільки крізь туман
Конюшня, кухня та паркан.

XLIV

І от від ранку аж до ночі
Татьяну возять там і там,
Щоб лінощі її дівочі
Явить бабусям та дідам.
Куди лиш повіз їх прибуде —
Ласкаві зустрічі усюди,

Хліб - сіль, розмова гомінка.
„Велика Таня вже яка!
Чи я ж давно тебе хрестила?
А я за уші наскубла!
А я вас на руках носила!“
І хором сиві гомонять:
„Ох, як же то роки летять!“

XLV

Та в них не видно переміни;
Усе в них на старий взірець:
У тітоньки княжни Поліни
Той самий тюлевий чепець;
Все білиться Лукер'я Львовна,
Все бреше Лідія Петровна,
Іван Петрович все дурний,
Семен Петрович все скупий,
В Поліни Карповни від шлюбу
Той самий друг, мосьє Фінмуш,
Той самий шпіц, той самий муж;
А він все член ретельний клубу,
Глухий і смирний жінчин гість,
За двох так само н'є та їсть.

XLVI

Їх дочки Таню обіймають.
Розквітлі грації Москви
Спочатку мовчки оглядають
Татьяну з ніг до голови;
Вона здається їм чудною,
Занадто блідною й худою,
Провінціального взірця,
А втім, гарненькою з лиця;
Тоді, скорившись природі,
До себе приязно ведуть,
Цілують, серденьком зовуть,
І роблять зачіску по моді,
І ніжно повіряють їй
Дівочих таємниці мрій,

XLVII

Секрети юного кохання,
Надії, пустощі дрібні.
Скрашає їхнє лепетання
Легенька домішка брехні.
Тоді, в одплату за довіру,
І Таню просять душу щиру

Одкрити без вагання їм.
А Таня, наче в сні чуднім,
Думками десь далеко лине,
Не розуміє їхніх слів
І тайну власних почуттів,
Страждань і щастя скарб єдиний,
У серці криючи своїм,
Його не ділить ані з ким.

XLVIII

Татьяна слухає в вітальні
Гостей розмови голосні,
Та все слова такі загальні,
Такі утерті та нудні;
Нема ні серця, ні уяви,
Усе байдуже, нецікаве,
І навіть наклепи у них,
Чуттів позбавлені живих.
Шкода вже й розуму шукати,
Не те, що там великих дум;
Не посміхнеться темний ум,
Не вгріє серця й жарт крилатий.
Ба й дурощів смішних нема
В цім світі, де нудьга сама!

XLIX

Архівні юнаки юрбою
На Таню споважна зорять,
І неприхильно між собою
Про неї стиха гомонять.
Один, якийсь блазнюк печальний,
В ній бачить образ ідеальний,
І потай в метушні людській
Елегію складає їй.
Якось у тітоньки нудної
До неї Вяземський підсів
І зацікавити зумів.
Про ймення панночки нової,
Свій поправляючи парик,
Тоді питається старик.

L

А там, де Мельпомена вие
Протяжним голосом своїм,
Де плащ оманний багряніє
Перед збіговищем людським,
Де тихо Талія́ дрімає

І на плескання не зважає,
Де Терпсіхорі лиш одній
Глядач дивує молодий,
(Про це ви спомин бережете,
Як я, другове, бережу),—
На дівчину, усім чужу,
Не поверталися лорнети
Ревливих паній і знавців
Із лож блискучих та з рядів.

ЛІ

Її привозять і в зібрання.
Задуха, гомін, шум і сміх,
Музики грім, свічок блищання,
Мелькання, вихор пар легких,
Красунь прозорчості убори,
Людьми ущерть залиті хори,
Півколо панночок і дам,—
Усе вражає очі там.
Тут франти появляють чари —
Своє нахабство, свій жилет
І неуважний свій лорнет.
Сюди відслужені гусари

Спішать прибути, прогриміть,
Заполонить і полетіть.

LI

Зірок багато єсть у ночі,
Багата на красунь Москва,
Але найбільше вабить очі
Сріблиста зірка ранкова.
Але вона, перед котрою
Я мовкну з лірою дзвінкою,
Зорею ранньою вона
Блищить серед красунь одна.
Як по-небесному гордливо
Вона торкається землі!
Як дишуть перса в ясній млі!
Як очі дивляться томливо!..
Та годі, годі; перестань:
Ти заплатив безумству дань.

LII

Шум, метушіння, сміх, уклони,
Галоп, мазурка, вальс ... А там,

Між двох тіток, біля колони,
Чужа усім людським очам,
Татьяна дивиться й не бачить,
Так мало їй для серця значить
Ця суєта... Вона в думках
Перелітає по полях
Туди, де бідні поселяни,
Де самотинності куток,
Де світлий котиться струмок,
Де квіти, де її романи,
Де в тінях липових вершин
Її очам з'являвся він.

LIV

Так мисль її далеко бродить:
Забуто й світ, і пишний бал;
Очей тим часом не відводить
Якийсь од неї генерал.
Лукаво тітоньки моргнули,
І ліктем Таню підштовхнули,
І кожна прошептала їй:
„Ліворуч подивись мерщій!“
„Ліворуч? Де? А що там саме?“

„Та що вже є, туди поглянь...
Он, недалечко тих от пань...
Там поруч двоє з орденами...
Недавно увійшов він в зал...“
„Хто — він? Товстий той генерал?“

LV

Тут переможниці Татьяні
Ми поздоровлення складе́м,
І знов ходу свою в романі
На путь колишню повернім...
До речі тут сказати маю:
Про друга юного співаю
І дивину його химер.
Благослови ж мене тепер,
О Музо епосу висока!
І, з вірним посохом в руці,
Не дай зійти на манівці.
Доволі! Скінчена морока!
Віддав я класицизму честь,—
Хоч пізно трохи, заспів єсть.

ГЛАВА ВОСЬМА

Fare thee well! and if for ever,
Still for ever, fare thee well.

*Byron*¹

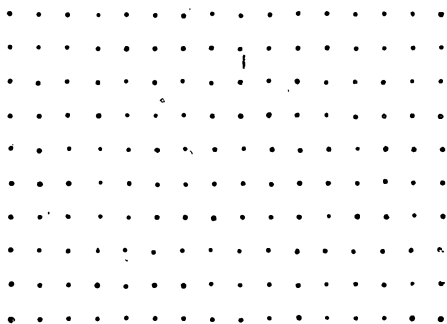
I

В ті дні, коли в садах Ліцея
Я безтурботно розцвітав,
Читав охоче Апулея,
А Ціцерона не читав,
В ті дні, при співах лебединих,
В повитих тайною долинах,
Край вод прозорчастих мені
З'явилась муза на весні.
В студентській келії проміння
Браз засіяло: Муза в ній
Відкрила юний бенкет свій,
Забави вславила дитинні,
Діла славетні давниці
І серця трепетного сни.

¹ Будь щасливий! коли ми розлучаємось на-
віки, то навіки будь щасливий. *Байрон*.

II

І світ зустрів її зичливий;
Нас перший успіх окрилив;
Помітив нас Державін сивий
І, гаснувши, благословив.

III

І я, закон єдиний мавши —
Примхливу волю почуттів,—
З юрбою мислі поділявши,
Я Музу пустотливу ввів
На бенкет, в шум сперечок вічних,
Грозу дозорів опівнічних:

І їм веселої пори
Вона несла свої дари
І як вакханочка сміялась,
Гучний вела при чаші спів,
І молодь одлетілих днів
До неї палко залицялась,
А я пишався, що знайшов
Такої подруги любов.

IV

Та я відстав од їх союзу,
Покинув їх ... вона услід.
Не раз моя ласкава Муза,
Німотний ділячи похід,
Мене таємно чарувала!
Не раз вона зо мною мчала
Вночі, в кавказькій стороні,
Немов Ленора, на коні!
Не раз на берегах Тавриди
Вона мене у тьмі нічній
Водила слухать шум морський,
Немовчний шепіт Нереїди,
Глибокий, вічний шум валів,
Прославний гімн отцю світів.

V

І, занедбавши гомін дальній
Столичних бенкетів і втіх,
В глухій Молдавії печальній
По вбогих шатрах кочових
Вона зо мною гостювала,
І серед диких дика стала,
І там забула річ богів,
На степовий змінивши спів,
На дивний звук чужого слова...
Та все змінилося по тім,
І от вона в саду моім —
Журлива панна повітова,
З сумною думою в очах,
З французьким томиком в руках.

VI

Тепер веду я Музу вперше
На світський раут гомінкий;
В ревнивім остраху завмерши,
Дивлюсь на чар її сільський.
Крізь ряд тісний аристократів,
Військових франтів, дипломатів

І гордих дам пливе вона;
От сіла й стежить, мовчазна,
За блискотливою юрбою,
Мельканням суконь і речей,
Ходою вільною гостей
Перед хазяйкою стрункою,
Живими рямцями мужчин
Круг дам, немов о́круг картин.

VII

Їй до вподоби лад бадьорий
Олігархічних вільних слів,
І холод гордощів суворий,
І суміш років та чинів.
Та хто ж ото в юрбі шумливій
Стоїть туманний, мовчазливий?
Для всіх здається він чужим.
Мелькають лица перед ним,
Як надокучні сні щоденні.
Чи сплін, чи самолюбства біль
В його обличчі? Як, відкіль?
Хто він такий? Невже Євгеній?
Невже це він?.. Так, справді він.
— Давно прибув з чужих країн?

VIII

Той самий він, чи вгамувався?
Чи грає й досі дивака?
Яких іще там рис набрався?
Чи переміна з ним яка?
Чим нині з'явиться? Мельмотом,
Космополітом, патріотом,
Гарольдом, квакером, чи знов
Ще іншу маску він найшов,
Чи буде так собі людина,
Як от, приміром, ви та я?
Принаймні, думка ось моя:
Набридла мода старовинна
І всі ті вибрики смішні...
— Знайомі ви? — І так, і ні.

IX

— Чому ж бо так ви неласкаво
Про нього мислите, скажіть?
Чи не тому, що без угаву
Ми звикли все і всіх судить,
Що сміливість душі палкої
Для себязлюбності дрібної

Образлива або смішна,
Що вільна думка нам страшна,
Що надто часто ми розмови
Ладні вважати за діла,
Що дурість легковажна й зла,
Що розум наш — пустоголовий
І що нікчемність лиш одна
По зросту нам і не чудна?

Х

Блажен, хто в юності був юний,
Блажен, хто в слухний час дозрів,
І долі холод та перуни
З літами стерпіти зумів,
Хто в сні химерні не вдавався,
Хто з черню світською братався,
Хто в двадцять літ бенкетував,
А в тридцять — посаг добрий взяв;
Хто в п'ятдесят боргів позбувся,
Приватні й інші заплатив;
Хто слави, грошей і чинів
Спокійно, повагом добувся,
Про кого казано весь вік:
N. N. прекрасний чоловік.

XI

Та сумно, що як привид милий
Минулась молодість ясна,
Що ми всякчас її дурили,
Що зрадила і нас вона;
Що наші смілі сподівання,
Що наші свіжі поривання
Зотліли рано, за весни,
Мов листя мокре восени.
Нестерпно, як перед тобою
Самих обідів довгий ряд,
А все життя — немов обряд,—
І йдеш ти мірно за юрбою,
Чужий навік її думкам
І дріб'язковим почуттям.

XII

У гаморі людського суду
Нам тяжко (проста річ така)
Серед розсудливого люду
Придбати славу дивака,
Безумця, гідного покари,
Чи сатанічної почвари,

Чи навіть Демона мого.
Онегін (знов черга його),
Убивши друга на дуелі,
Доживши марно, без трудів
До двадцяти шести років,
Літа пройшовши невеселі
Без служби, без жони, без діл,
Не знав, де діти решту сил.

XIII

Заволоділа ним рухливість,
Жага небачених країв
(Болюча, далебі, властивість,
Свідомий хрест одинаків).
Покинув він дідизні ниви,
Лісів затишок мовчазливий,
Де тінь скривавлена за ним
Ходила з присудом німим,
І подорож почав без цілі,
В якимсь тривожнім почутті;
Та, як усе в цьому житті,
І мандри стали вже немилі;
Отож прибув оригінал,
Як Чацький, з корабля на бал.

XIV

Нараз усі захвилювались,
Шептання виповнило зал...
До господині наближались
У парі дама й генерал.
Була вона не гомінлива,
І не холодна, й не кваплива,
Без гри нахабної в очах,
Без нарочитості в речах,
Без тих от витівок манірних,
Без малпування рис чужих...
Вона була споміж усіх
Зразком усіх чеснот добірних
*Du comme il faut*¹... Даруй, Шишков:
По - руськи слів я не знайшов.

XV

До неї тїслись дами ближче,
Бабусі посміхались їй;
Мужчини кланялися нижче,
Ловили зір її ясний,
Панни проходили тихіше,

¹ Доброго тону, доброго смаку.

І задирав за всіх пишніше
І носа й плечі генерал,
Що з нею увійшов на бал.
Ніхто б не міг її назвати
Прекрасною; а водночас
Ніхто б не зважився із нас
Отих прикмет у ній шукати,
Що світський Лондoн недарма
Взиває vulgar... Сил нема...

XVI

Люблю я дуже це от слово,
Та сил нема його віддати;
У нас воно лунає ново
І хто зна, чи йому лунать.
Воно б годилось в епіграму...
Та далі річ про нашу даму.
В красі байдужній край стола
Вона розмову почала-
Із Ніночкою Воронською,
Із Клеопатрою Неви.
Напевне, згодилися б ви,
Що Ніна зимною красою

Її затьмарить не могла,
Хоч і затьмарлива була.

XVII

„Невже ж то,— думає Євгеній:—
Невже вона? Та справді... Ні...
Як! Зрѳсла в тиші староденній...“
І свій лорнет у метушні
Він обертає знову й знову
На ту, чию ходу і мову,
Чие лице немов би знав.
„Ти б, князю, часом не сказав,
Хто то в береті малиновім
З послом іспанським там сидить?“
Князь усміхнувся мимохіть:
„Ага! Зустрітися б давно вам!
Стривай, вас познайомлю я“.—
„Та хто ж вона?“—„Жона моя“.

XVIII

„То ти жонатий? Річ неждана!
Давно?“—„Та близько двох років“.
„Хто жінка?“—„Ларіна“.—„Татьяна?“
„Знайома?“—„Я в сусідстві жив“.

„О, то ходімо ж!“—Князь підходить
І до дружини він підводить
Під руку родича свого.
Княгиня, вбачивши його,
Відчула, може, хвилювання,
Проте ні порухом одним,
Ні жодним поглядом своїм
Не виявила почування:
У ній зберігся рівний тон,
Смаку хорошого закон.

XIX

Так, далебі! І не здригнулась,
Не стала рада, ні сумна...
Брова і то не ворухнулась,
Не стисла навіть уст вона.
Було її обличчя знане,
Але від давньої Татьяни
Не залишилось і слідів.
Зайти в розмову він хотів
І—і не міг. Вона спитала,
Чи він давно прибув, чи ні,
Чи був у рідній стороні;
Тоді поглянула, недбала,

На мужа — і майнула вмить...
Немов прикутий він стоїть.

XX

Невже та сама це Татьяна,
Кому в недавні дні оті,
В початку нашого романа,
В глухій, далекій самоті,
Обравши путь добролюбиву,
Читав він проповідь зичливу;
Та, від якої він листа
І досі інколи чита,
Де все одверте, все на волі,
Та дівчинка... Чи це вві сні?..
Та дівчинка, кого в ті дні
Зневажив він в смиренній долі,
Невже вона була це з ним
У супокої чарівнім?

XXI

Він їде з рауту тісного,
У думи вдавшись чудні.
То сум, то мрії серце в нього
Тривожать у спізнілім сні.

Прокинувся; слуга приносить
Листа; князь N уклінно просить
Його на вечір. „Боже мій!
До неї! — Буду!“ — і мерщій
Він пише відповідь квапливу.
Що з ним? Немов мана якась!
Що за тривога полилась
У душу зимну і лійиву?
Досада? Гордощі? Чи знов
Турбота юності — любов?

XXII

Онегін лічить знов години,
Знов не діждеться дню кінця.
Та от десяту б'є; він лине
З тривожним виразом лиця,
І тихо до княгині входить;
Татьяну він саму знаходить,
І мовчки декілька хвилин
Вони сидять. Німує він,
Собі дивуючись. Похмурний,
Ніяковий, найти слова
Він не уміє. Голова
Думок ховає натиск бурний.

Уперто він зорить: вона
Сидить спокійна і ясна.

XXIII

Приходить муж. Він уриває
Цей неприємний tête - à - tête¹;
З Онегіним він починає
Якийсь пригадувать бенкет.
Вони сміються. Входять гості,
От буйна сіль тонкої злості
Розмову приправляє їм.
У тому гомоні легкім
Не почувалось ошуканства,
З манірним і пустим лицем,
Торкалися поважних тем,
Без вічних істин, без педантства,
І вільність не здавалась там
Страшною нічиїм ушам.

XXIV

Тут був, одначе, цвіт столиці,
І знать, і модності зразки,

¹ Розмова один на один.

І кілька дурнів, як годиться,
І всюдисущі диваки;
Були підтоптані вже дами
В чепцях, із пишними квітками;
Панянок декілька було,
Що гордо хмурили чоло;
Тут був посол, що з розумінням
Про речі говорив значні;
Був у пахучій сивині
Старик, що в дусі старовиннім
Дотепно й тонко жартував,
Наш вік од цього вже відстав.

XXV

Був епіграм збирач завзятий,
Сердитий на усе й на всіх:
На те, що чай холоднуватий,
На дамські зачіски, на сміх,
На згадку про роман туманний,
На вензель, двом сестрицям даний,
На тон журналів, на війну,
На сніг і на свою жону.

.
.

.
.
.
.

XXVI

Тут був (Проласов), між знайомих
Низької підлості вірець,
Що притупив по всіх альбомах,
St.-P (riest), тонкий твій олівець;
В дверях стояв диктатор бальний,
Немов малюночок журнальний,
Рум'яний вербний херувим,
З лицем недвижним і німим,
І, геть засушений крохмалем,
Чужих країв нахабний птах
Будив усмішку на устах
Величним рухом, надто дбалим,
І всі, зирнувшись, йому
Оцінку склали тим німу.

XXVII

Але Онегіна манила
Татьяна вечір весь одна,
Не давня дівчинка несміла,

На вдачу проста і сумна,
'А можновладна ця княгиня,
А неприступна ця богиня
Пишновеличної Неви.
О люди! Всі на вдачу ви
Як ваша прабабуся Єва:
Що дане вам — не вадить вас;
Лукавий змії зовѣ всякчас
До забороненого дерева:
Вам звідти овоч подавай,
Без нього бо і рай — не рай!

XXVIII

Як відмінилася Татьяна!
Як твердо в роль свою ввійшла!
Як надокучливого сана
Маніри скоро прийняла!
Хто б упізнав дівчатко миле
У гордій цій, свідомій сили,
Законодавиці балів?
І він бо серце їй палив!
Вона про нього в пільмі ночі,
Коли не прилітав Морфей,
Гадала потай від людей,

На місяць томні звівши очі,
І марила, що вдвох підуть
Вони верстати скромну путь!

XXIX

Коханню кожен вік підвладний!
Але незайманим серцям
Воно живлюще і відрadne,
Як буря весняним полям:
Дощами пристрасті їх миють,
Вони оживлюються, спіють —
І подих зрощує живий
І цвіт, і овоч золотий.
Та в віці пізньому, безплodнім,
На повороті наших літ
Любов кладе мертвотний слід:
Так осінь повівом холодним
В болото обертає луг
І оголяє ліс навкруг.

XXX

Шкода й казати: наш Євгеній
Татьяну любить, як дитя;

В тривозі й ревності шаленій
Він їй присвячує життя.
Забувши розум, він щоранку
Вбігає до скляного ганку,
Іде під накриттям склепінь;
За нею всюди він, як тінь;
Щасливий він, коли пухнатий
Боа накине на плече,
Руки діткнеться гаряче,
Хустинку встигне їй подати,
Чи владним порухом очей
Розсуне пишний полк ліврей.

XXXI

Вона його не помічає,
Хоч би й розпався він у прах.
Спокійно вдома зустрічає,
Слів зо три скаже у гостях,
Уклоном часом тільки стріне,
Не поговорить і хвилини:
Кокетства в ній нема й сліда —
Так вищий світ заповіда.
Онєгін бліднуть починає,—
Їй чи не видно, чи не жаль;

Уже, либонь, тяжка печаль
Йому сухоти навіває.
Лікарський хор його в одно
На теплі води шле давно.

XXXII

А він не їде; він зарані
Ладен до прадідів писать,
Що буде скоро; а Тат'яні
Хоч би там що (така їх стаття);
А він упертий, не здається,
Іще надія в серці б'ється;
Хоча недужий він, рука
Перо за дужих двох стиска,
Любовне пишучи визнання.
Хоч у листах не без причин
Користі мало бачив він,
Та, видно, стерпіти страждання
Євгеній більше сил не мав.
От що княгині він писав.

Лист Онєгіна до Тат'яни

Я знаю все: образить вас
Моя печальна таємниця.

Яким презирством загориться
Ваш погляд, гордий повсякчас!
Чого я хочу? І для чого
Відкрию душу вам свою?
Для сміху, може ще й лихого,
Я тільки привід подаю!

Випадком вас колись зустрівши,
В вас іскру ніжності вловивши,
Я їй повірити не смів:
Не дав зростати звичці любій,
Свою набридлу волю в шлюбі
Я втратити не захотів.
Іще одно нас розлучило...
Нещасна жертва, Ленський впав...
І все, що серце полюбило,
Від серця геть я відірвав;
Чужий усім, на самотині
Я думав: воля й супокій
Замінять щастя. Боже мій!
Як помиливсь, як мучусь нині!

Ні, бачити щохвили вас,
Ходити вслід, як тінь незрима,
Ваш усміх, погляд повсякчас

Ловить жадібними очима,
Ваш голос чути, розуміть
Усю довершеність безкраю,
У муках перед вами мліть,
Блідніти й гаснуть... О, мій раю!

Та не для мене це: щомить
Слідкую марно я за вами;
Життя іде, життя летить,
А я розтрачую без тями
Від долі визначені дні.
Вони вже й так тяжкі мені.
Я знаю: довго не страждати,
Земна кінчиться путь моя,
Та мушу вранці певність мати,
Що вас удень зустріну я...

Боюсь: в мольбі моїй смиренній
Побачить ваш суворий зір
Підступні хитрощі мерзенні —
І чую гнівний ваш докір.
Коли б ви знали, як жахливо
Таїти пристрасну любов,
Палать — і розумом гнівлюю

Бентежну гамувати кров;
Хотіть коліна вам обняти
І, припадаючи до ніг,
Мольби, признання виливати,
Все, все, що висловити б міг,—
А навіч холодом жорстоким
І мову, й погляд повивать,
Спокійно з вами розмовлять,
Дивитися веселим оком!..

Та годі вже: з собою сам
Не встою більше в боротьбі я;
Нехай мана — моя надія,
Та віддаюсь на волю вам.

XXXIII

Вона мовчить. Послання друге,
Послання третє — все дарма,
Вона мовчить. Він, повен туги,
В зібрання їде. Там сама
Вона назустріч. Загадкова,
Не промовляє ані слова.
У! холодом яким страшним
Ця постать віє перед ним!

Як зааніміли, мов камінні,
Її погордливі уста!
Євгеній поглядом чита:
Де жалощі, зніяковіння?
Де сльози? Їх нема й слідів!
На цім обличчі тільки гнів...

XXXIV

Та, може, острах потаємний,
Щоб світ і муж не догадав
Про той дівочий пал даремний,
Про все, що лиш Онегін знав...
Надій нема! Він од'їжджає,
Своє безумство проклинає,—
І хоче знову, як колись,
Життя шумливого зректись,
І в кабінеті мовчазному
Згадав він, як нудьга за ним
Гонилась привидом грізним
У світі шумному й пустому,
За комір бідного взяла
І прикувала до стола.

XXXV

Він оддає без перебору
Увагу Гіббону, Руссо,
Манзоні, Гердеру, Шамфору,
Madame de Staël, Біша, Тіссо,
Скептичного читає Беля,
Читає твори Фонтенеля,
Читає й наших мудреців,
Усе приймаючи без слів:
І альманахи, і журнали,
Що мудро вміють нас повчать,
Де так тепер мене корять,
І де високі мадригали
Стрічав недавно я собі:
E sempre bene¹, далебі.

XXXVI

І що ж? Очима він читає,
А думи линуть геть відтіль;
Самотну душу огортає
Солодких марив ніжний біль.
Поміж рядками ненароком

¹ Але що ж, чудово.

Духовним він читає оком
Рядки незримі. Тільки їм
Дається він еством усім.
То нерозгадані подання
Затьмареної давнини,
Чудні, недовідомі сні,
Погрози темні, віщування,
Чи казки таємничий зміст,
Чи діви молодой лист.

XXXVII

І от поволі западає
Він у бездумний, тихий сон,
Уява перед ним метає
Свій многобарвний фараон.
То бачить він: юнак знайомий
Лежить в заметі нерухомих,
Немов заснув оце тепер,
І чути голос: що ж? умер!
То бачить ворогів отруйних,
Наклепників, тхорів лихих,
І коло зрадниць молодих,
І лиця давніх друзів буйних,

То дім сільський — і край вікна
Сидить *вона*... і все вона!..

XXXVIII

Він так оддався цим тенетам,
Що мало в безум не запав,
Чи навіть не зробивсь поетом...
Ото б то нас обдарував!
А справді: жертва магнетизму,
Російських віршів механізму
Він ледве не осяг в ті дні,
На диво дивнее мені.
Скидався він сильно на поета,
Як при каміні, сам один
Курникав *Idol mio*¹ він
Або солодке *Benedetta*²,
І в полум'я, мов крізь туман,
Ронив пантофлю чи роман.

XXXIX

Дні мчались; голубливим летом
Тепло сочилось крізь етер;

¹ Мій кумір.

² Благословенна.

І не зробився він поетом,
Не збожеволів, не помер.
Весна живить його; уперше,
Покої замкнені відперши,
Де зимував він, як бабак,
Зрадівши з весняних ознак,
Він ранком ясным виїжджає
Прудкими кіньми на Неву.
Кору стемнілу льодову
Золотить сонце; струмінь грає
Іспід забруджених снігів.
Куди ж бо їхати велів

XL

Онегін мій? Це діло знане,
Ви угадали; справді так:
До неї знову, до Татьяни
Наш непоправний мчить дивак.
Ввіходить, на мерця похожий.
Немає ні душі в прихожій.
Він далі, двері відчинив
Одні і другі. Що ж уздрів,
Що сильно так його вражає?
Княгиня перед ним одна,

Сидить неприбрана, сумна,
Листа задумано читає,
І по лицю її стіка
Гарячих, тихих сліз ріка.

ХЛІ

Хто б сліз її на самотині
В цю бистру миць не розгадав!
Хто б Тані бідної в княгині,
Смутної Тані не пізнав!
Німий од каяття й тривоги,
Упав Онегін їй у ноги;
Вона здригнулась і мовчить,
І на Онегіна зорить
Без дивування і без гніву.
Його пригаслий, тьмяний зір,
Благання і німий докір
Вона збагнула. Просту діву,
Із серцем, повним давніх мрій,
Скорбота воскресила в ній.

ХЛІІ

Вона йому не каже встати,
Очей не одведе своїх,

Холодну руку відірвати
Від уст не важиться палких...
Куди вона душею лине?
В мовчанні йдуть тяжкі хвилини...—
І Таня стиха почала:
„Доволі, встаньте. Мить зайшла
Сказати все нелицемірно.
Чи впам'ятку, Онегін, вам,
Як ми в алеї сам-на-сам
Зустрілися, і так покірно
Ваш осуд вислухала я?
Настала тут черга моя.

XLIII

Була молодша я в ту пору,
Здається, краща я була,
Любила вас — та крім докору
Що в серці вашому найшла?
Як говорили ви зо мною?
Вам не була вже новиною
Простушки - дівчинки любов?
І нині — боже! — стигне кров,
Згадавши проповідь холодну
І погляд зимний... Але вас

Я не виную: ви в той час
Поводилися благородно,
Як справжній чесний чоловік:
За це я вдячна вам повік...

XLIV

Тоді — чи правда ж? — у пустині,
Вам, вихованцеві Москви,
Була нелюба я... Та нині
Чому так одмінились ви?
Чому впадаєте за мною?
Чи не тому, що між юрбою
Ношу я славлене ім'я,
Що княжий титул маю я?
Що муж скалічений у бої,
Що нас за те цінує двір?
Тому, що людський поговір,
Моею втішений ганьбою,
Вам славу міг би голосну
Створити легко в мить одну?

XLV

Я плачу... Як своєї Тані
По цей ви не забули час,

То вірте: краще б дорікання
Тепер я прийняла од вас,
Ніж порив пристрасті шалений,
Такий образливий для мене,
Ці сльози, ці палкі листи...
Колись у грудях берегти
Хоч теплий жаль могли ви потай
До мрій невинних, молодих...
А нині — що до ніг моїх
Вас привело? Яка дрібнота!
Як з вашим серцем і умом
Буть почувань дрібних рабом?

XLVI

Весь пишний цвіт моєї доли,
Життя гучного марний грім,
Мій успіх у високім колі,
Багаті учти, модний дім,—
Що в них? Віддять могла б я радо
Нікчемну розкіш маскараду,
Увесь цей блиск, і шум, і чад
За кілька книг, за дикий сад,
За тишу закутку сільського,
За ті місця, де стріла вас

Я в юності своєї час,
За цвинтар, де піднісся вбого
Дубовий хрест між верховіть,
Моя там няня бідна спить...

XLVII

А щастя видилось, безмежне
Так близько!.. Та любов моя
Розбилася. Необережний
Зробила, може, вчинок я.
Мене в тужливому риданні
Благала мати; бідній Тані
Були однакі всі шляхи.
Я вийшла заміж. Без пихи
Я вас прошу мені лишити,
Я знаю: в вашім серці єсть
І гордість, і справдешня честь.
Я вас люблю (пощо таїти?),
Та з ким я стала до вінця —
Зостанусь вірна до кінця“.

XLVIII

Вона пішла. Євгеній хмурний
Стоїть, немов ударив грім;

Якої муки порив бурний
Він в серці відчува своїм!
Та враз остроги задзвеніли,
І в час, Онєгіну немилий,
Татьяни чоловік ввійшов.
Тепер, читачу любий, знов
З моїм героєм розлучімось
Надовго... ба й навік... із ним
Доволі ми шляхом одним
Бродили в світі. Обіймімось,
На берег вийшовши. Їра!
Давно (чи правда ж бо?) пора!

XLIX

Хоч друг, хоч ворог ти, читачу,
Та приязно розстатись нам
Я зовсім перепон не бачу.
Прощай. Хоч би з яким чуттям
Шукав у строфах цих недбалих
Ти шуму років одбуялих,
А чи спочинку від трудів,
Малюнків жвавих, гострих слів,
Чи лиш помилок граматичних,—
Дай боже, щоб у книзі ція

Для втіхи любої, для мрій,
Для серця, для боїв критичних
Ти хоч краплину міг найти.
Прощай! Прийшли ми до мети.

L

Прощай, мій вірний ідеале,
І ти, супутнику чудний,
І ти прощай, натхнення стале
Малого труду. Чар живий,
Поета щастя принесли ви:
Забув я з вами світ бурхливий,
До милих серцем говорив.
Багато проминуло днів,
Відколи молода Татьяна
І мій герой у тьмянім сні
Враз появились мені,—
І вільноплинного романа
Іще неясно бачив даль
Я крізь магічний свій кришталъ.

LI

А ті, кому я вечорами
Початок повісті читав,—

Одних нема, а ті не з нами,
Як Саді ще давно сказав.
Без них портрет дорисував я
З Онегіна. А та, що взяв я
Татьяні молодій за взір...
О, скільки втрат було з тих пір!
Блажен, хто міг лишити рано
Бенкети юності, до дна
Її не випивши вина,
Хто не скінчив її роману
І враз умів розстатися з ним,
Як я з Онегіним моїм.

Редактор
Н. Че ред н и к
Техкерівник
С. Бі л о к і н ь
Коректор
В. В о р о н і н а

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків,
вул. Фрунзе, 6. Уповноважений Голов-
літу 5933. Зам. 825. Тираж 50.000.
8 1/4 друк. арк.

Видання 700. Пап. ф. 62 × 94 — 38 кг.
4 1/8 пап. арк. В 1 пап. арк. 58 500 літ.
Здано в роботу 26-ХІІ-36 р. Підписано
до друку 11-І-37 р.

и а 2 крб.